J. G. M.

Academiskt Försök/

Til en

Physico-Oeconomisk Beskrifning

Öfwer

Hwittis Hokn,

I

Björneborgs Län;

Med Wederbörandes Tilstånd/

Under

Kongl. Oeconomie-DIRECTEURENS, och Chemiæ-Phys. samt Oeconom. Extraord. PROFESSORENS

Herr **PEHR ADRIAN GADDS**

Inseende,

Såsom et Academiskt Smille-prof

utgifwit och förswaradt/

den 26. Maji, 1759.

Af

EPHRAIM CARENIUS,

Satacundensis.

ÅBO, Tryckt hos Directeuren och Kongl. Boktryckaren i Stor-Förstendömet Finland, JACOB MERCKELL,

Kongl. Maj:ts
Tro-Man och Biskop/ öfwer Åbo Stickt/
Pro-Canceller wid Kongl. Academien därstädes/
Samt,
Ledamot af Kongl. Swenska Wettenskaps-
Academien,
Högwördigste Herr DOCTOR

CARL FREDRICH MENNANDER.

En liten afskildring af min Fosterbygd och de förmoner, hwarmed Naturen den samma beprydt och försedt, warder härmed ödmjukast för Högwördigste Herr Biskopen och Pro-Cancelleren nidlagd, såsom et wedermåle af min djupaste wördnad, och såsom en följd af Högwördigste Herr Biskopens och Pro-Cancellerens egne Högstwördade Upmuntringar samt lemnade

lemnade lyſande Efterdömen, at Beſkrifwa Foſter-landet, underſöka om deß förmoner, och granſka deß Hushållning.

Finland hafwer redan i flere tider ägt den lyckan, at af Högwördigſte Herr Biſkopens och Pro-Cancellerens Högt-priswärda och ogemena Egenſkaper, inſamla en wälſignad ſkjörd: Lärdom och Wettenſkaper hafwa fått ljus, tilwärt och ſtadga: Dygd och Ära hafwa altid funnit i Högwördigſte Herr Biſkopen och Pro-Cancelleren ſin Ledare och Skyddare: Nit för GUDs Ära, oſkrymtad Wälmening för et kärt Foſter-land, hafwa warit Högwördigſte Herr Biſkopens och Pro-Cancellerens ömmaſte och käraſte Plikter: Allmän Kärlek, allmän Wördnad i Landet, för Högwördigſte Herr Biſkopens och Pro-Cancellerens angenäma Perſon, de äro tackſamme Witnen til alt detta.

Den Högſte uppehålle Högwördigſte Herr Biſkopen och Pro-Cancelleren, i all Hög ſällhet och wälmägo, i många år och tider; Det är dens ödmjukaſte önſkan, ſom til deß ytterſta framhärdar

Högwördigſte Herr Biſkopens och Pro-Cancellerens

Ödmjukaſte tjenare,
EPHRAIM CARENIUS.

Probsten och Kyrckoherden i Hwittis/
Den Hög-Ärewördige och Höglärde Herren,
Herr Mag. NILS IDMAN.

Regements-Commissarien,
Ädel och Högaktad
Herr JACOB FÅRSKÅL.

Handelsmannen
Ädel och
Herr GEORG
Hög-Gunstige Herrar/

Kunskap i en rätt Hushållning har i alla tider ägt sin Gräntsor den samma dock kommit i största lyster. Upmärksamhet, deß Kärlek, Beröm och Högaktning. wen altid äfwen, både högt skattadt Oeconomisk Witterhet, de, til Publici förnon, gjordt Allmänheten Eder mycket förnest, Gunst och Wänskap, hwarmed J, Mine Herrar, Gynstädse Gynnat, förbinda mig, at nu låta tekna på dessa Blad, detta, såsom et litet Wärd-tekn af min Wördsammaste Ärkäntil detta Arbete, för deß egit wärde, fast icke för min fickelighehöriga Utförande. Hysen, Mine Herrar, Gynnare och Ansom härtils: Jag har då wunnit en kär önskan, och J öken Eder, Mine Herrar, Gynnare och Anförwanter, med hälsa, ständig Wördnad och Högaktning,

Mine Högtärade Herrars/ Wör-

Ödmjuke
EPHRAIM

Kyrckoherden wid Eura-åminne Församling/

Den Wäl-Ärewördige och Höglärde Herren,

Herr Mag. MICHAËL FORSELIUS.

Crono-Befallningsmannen/

Ädel och Högaktad

Herr ANDERS BERENDT GADD.

i Åbo Stad/

Högaktad

HAVEMAN.

Gynnare och Anförwanter.

stora nytta och höga wärde; I wår tid har, innom Swea Denna Wettenskapen har nu mera ådragit sig Allmänhetens I, Mine Herrar, Wördade Gynnare och Anförwanter, hafsom ock, igenom åtskillige egne nyttiga Inrättningars anläggan-bunden; Dessa omständigheter, tillika med den Wördade Ynnare och Anförwanter, Mig och Mina Kära Föräldrars Hus som angå Min Fosterbygd, Edra Wärda Namn. Uptagen sla, Tilgifwenhet och Högaktning för Eder. Hysen wälbehaghet, som röijer sig nog bristande, wid detta Wärda Ämnets förwanter, samma Ynnest och Wänskap emot mig härefter, dageligen min Förbindelse, min Wördnad. Allmagten hugne sällhet och all wälmägo, in til senaste åren! Framlefwer med

dade Gynnares och Anförwanters

tjenare,

CARENIUS.

Enkie-Fru Probſtinnan,
Åreborna och Dygd-Ädla
Fru CATHARINA
TACKOU,
Född MORIN.

Min Högtärade Käraſte Mor-Mor.

Då jag ſkal giſwa i dagsljuſet min Förſta Academiſka Lärospån, yppas mig et behageligit tilfälle, at derwid yttra min hjerteliga tackſamhet för de otaliga wälgjärningar, hwarmed Min K. Mor-Mor ej allenaſt Mine K. Föräldrar Hus, utan äfwen mig, ömt och kärligen hugnadt. Min Wördade Hulda Mor-Mors ömma hjertelag för oß, har i ſanning warit långt ſtörre, án at det af min ööfwade Fjäder kan affkildras; Deß godhet ſtörre, án at den tackſammaſte derföre tilfylleſt ſkulle kunna tacka. Det, ſom af min innerliga ärkänſlas ådagaläggande i ſjelfwa Wärket fattas, täktes Min Huldaſte K. Mor-Mor anſe, af en, med djupaſte Wördnad upfyld wilja, wara ärſatt. Allmagten förlåne K. Mor-Mor all ſjelf-önſkelig wälmågo och ſällhet, och låte Henne i Sin Höga Ålder få röna den ena Glädjen efter den andra, af Sine Kär-egne. Låt Mig, K. Mor-Mor! få wara inneſluten uti Eder wanliga Huldhet och ömma Omwårdnad. Under denne Wördnasfulla Önſkan, har Jag den åran at framhärda til Mitt ytterſta,

Min Högtärade Käraſte Mor-Mors

Ödmjukaſte tjenare,
EPHRAIM CARENIUS.

Capellanen i Hwittis/

Ärewördige och Högwällärde

Herr JACOB CARENIUS.

Min Huldaste Fader.

Nu uprinner den länge af mig önskade Dagen, på hwilken jag får tilfälle, at offenteligen aflägga en Wördsam Tacksägelse, för en Huld Faders Omtanka och hjerteliga Kärlek, at gjöra min Lefnad Säll och min Fortkomst Lyckelig. Wid åtankan af den stora ömhet, som Min K. Fader hyst för min Wälfärd, blöder mitt Hjerta, och jag mägtar ej med Ord uttrycka den Wördnad, Kärlek och Högaktning, som mitt inre hyser, och hwaraf Jag altid är beredwillig at lemna de Wördsamste Kjänningar. I spädare åren af min Lefnad, har jag af Eder sielf, Min Huldaste Fader, blifwit ledd på Lärdomswägen; I mognare ålder hafwen I för mig haft ock all möjelig kostnad ospard i det, jag merendels ständigt fått biwista det Allmänna Lärdoms-sätet härstädes i flera år. Då Jag lemnadt denna Afskildring om min Foster-bygd för Allmänheten i dagsljuset, hafwen I haft alt beswär och all omkostnad ospare, at jämte mig hopsamla de underrättelser, som däruti finnas. Uptag, Min Wärde K. Far, detta mitt Förssta Snilles prof, som en liten Frugt af den Telning I sielf planterade, och så ömt wårdadt. Anse, Min K. Fader, dessa Rader, såsom et prof af min djupa Årkänsla, Tacksamhet och Barnsliga Wördnad, och ömma mig med Eder wanliga Huldhet, så härefter som härtils.

Den Högste Förspnen gjöre Min Wärde K. Fars dagar sälla och många til Min och alle K. Anhörigas förswar och hugnad. Jag framhärdar med ouphörlig Barnslig Wördnad,

Min Huldaste Faders

Ödmjuk-lydigste Son,
EPHRAIM CARENIUS.

B. L.

Att Fädernes-landets Känning och Beskrifning til deß Förmoner, Naturalier och Hushållning, är nödig, och har en dråpelig nytta, dertil behöfwes ej nu mera bewis. Huruwida igenom Academiska Läro-säten, et så stort och för Allmänheten gagneligit ändamål kan winnas, det torde förtjena et närmare utredande. Skal af en Orts Beskrifning hämtas det ljus, til Hushållningens förbättring, som swarar emot ändamålet; så bör ej endast på en blott Historisk, och på höft fattad Geographisk underrättelse, den grunda sig. Upteckningar, öfwer Ortens särskilgte Naturalier: Beskrifningar, om deß begwämligheter eller olägenheter til Närings-rörelser: Anmärkningar öfwer förhållandet af Cameral-Inrättningar, huru wida de äro afpassade efter Folkmängden, Näringarnes rörelse, och Landets belägenhet til nyttig Häfd och Upodling, samt dylikt mer; de förtjena största och förnämsta åtankan. Och, som all denne kunskap ej, utan en wiß och pålitelig känning af en Orts så särskilgte rymd, storlek, lägen, och annan skiljaktig beskaffenhet, kan utredas; synes härtil ock fordras flere upgifter, än wid Läro-säten, en Studerande kan hafwa tilfälle at blifwa underrättad om. Igenom den lyckeligen påbörjade Landets Geographiske Afmätning, kan kunskap endast, om alt detta, åtkallas. Alt detta bör dock ej afskräcka, ifrån de mycket berömliga Försök, som, wid Academierne, med Fädernes-landets Beskrifning redan äro gjorde, och än fullföljes: De tala öfwerljudt om sit wärde, och det ljus igenom dem åfwen blifwit uptändt, til wår Hushållnings förbättring; De äro hedersamme Witnen til sine Uphofsmäns nit och wälmening, för et kärt Foster-land; Upmuntrad af alt detta, har åfwen jag, häldre welat röija min oförmögenhet wid min Foster-bygds Physico-Oeconomiske Beskrifning, än at brista emot den samma, i min skyldighet at gjöra det.

Gynna, B. L. mig och detta Arbete, med Ditt bewågna omdömme: Min förbindelse och ärkänsla däremot, är och förblifwer upriktig och oförändrad.

§. 1.

Om Hwittis Sokns Rymd och Häfdamärken.

Hwittis Sokn är belägen i Biörneborgs-Län, och Öfre Satacunda Nedredels Härad, gränsar åt Norr til Cumå och Ulfs-by Soknar, åt Öster til Mäuhijärwi och Tyrwis, åt Söder til Pungalaitio och Loimijoki, samt åt Wäster til Kiuhlo och Säkylä, och är Soknens innehåll ungefärligen 11. qwadrat mil.

Latituden efter 1747. Års Charta öfwer Swerige och Finland finnes, at Loima by-tragten åt Öster och Wäster af Hwittis Sokn såsom midt emellan Norra och Södra gränsen har samma Latitude, som Raumå Stad, hwilken, efter berörde Charta är utmärkt i det närmaste under 61 grad. och 18. min.; men borde efter några nya 1754 gjorde Astronomiska Observationer, ej wara til deß Polhögd högre utsat än til 61°. 8'.

(*) A Om

(*) Deße Observationer äro gjorde af Mathematum Docens och Astronomie Observatoren wid Finska Geographiske Commission Herr Mag. Joh.

Om således belägenheten utaf Loima- och Swittis År wore på förenämnde Charta rigtigt utförd åt hafs stranden, så sträcker sig Swittis Sokns nordliga bredd ifrå 60°. 5'6. wid Södra gränsen af Soknen emellan Härna och Wirtzanäja byar, til 61°. 1'8. af des Norra gräns emellan byarna Ätzä och Kilpijoki, samt i följd häraf år efter mer omrörde Chartas utstikning denne ort utmerkt en sjette dels grad högre up åt Norr, än wederborde.

Longituden hwad den samma angår, kan derom ingen närmare underrättelse erhållas, än den, förenämnde Charta oß lämnar, hwarefter Loima by kommer at ligga wid paß $5\frac{2}{5}$, det är 5. grad och 24 min. Öster om Upsala Observatorium. Och emedan Åbo på samma Charta står mäst $4\frac{1}{5}$ grad, det är 4°, 3'6, som gjör $18\frac{2}{5}$ tids min. Öster om bemälte Observatorium: (som dock efter nyligen gjorda Observationer borde wara en tids minut eller 15. grads min. närmare til Upsala) så bliswer Longituden af Loima by, om Chartan i öfrigit har sin rigtighet $\frac{4}{5}$ grad; eller 48 grads minuter men $3\frac{1}{5}$ tids min. Öster om Åbo.

Swittis Sokn har behållit sit Namn alt ifrån äldre tider, i gamla Handlingar finnes dock någon skilnad i skriswesättet, Swittis skrifwes det i Lagman Henrich Clausſons dom, af År 1455. i Konungens repste dom af den 2. Aug. 1564. så ock i de sidste äldre och nyare tiders Handlingar. Suitis i et skiftes bref af År 1417. och i Lagman Löns Knutsons domar af Åren 1537. och 1543. Swijttis i Lagman Joh. Olofsons dombref af den 2. Martii 1638. namnets ursprung tyckes kunna anses dels för Swenskt tagit af Swit med tillagd Finsk ändelse, dels torde det ock kunna hänledas af Finska ordet Wita,

Justandet hwilken ån dageligen gjör sig det allmänna mycket förbunden med sin sickelighet och oförtrutna flit i dese göromål.

de orden men borde vid p: præc: ad calc: tyckas vara tvetydiga och indeterminata.
i anseende därtil at min Herre ei behagat uttrycket nämna om den af Herr
Observator Justander observerade pohlhögd är funnen antingen i Raumå
eller Hvitts, hvarom iag åstundade blifva underrättad, i anseende til den
slutsats min Herre gör af bemälte observation på andra sidan.
Efter Min Herres förklaring bör altså den af Herr Observator Justander observerade pohlhögd
förnemligast förstås om Raumå. i anseende hvartil iag och erkänner denna
observation för otwifvelagtig. Dock måste iag tillika tilstå at iag ei
kan finna, huru min Herre kan tilfölje af denna observation sluta
at Loima by tract blifvit på efter 1747 Chartas utstickning ut-
märkt 10 minut: el. 1/6 grad högre i norr än vederbordt. Ty förän man
kan göra denna slutsatsen, bör det vara bevist, at Loima by tract
värkel: står på samma parallela cirkel som Raumå, eller som är ett
och samma, har lika pohlhögd. hvilket min Herre här antager pro
dato. där likväl sådant intet kan tagas pro dato ~~ut~~ så länge ingen
en ~~bekant och~~ värkel: skedd observation saknas. 1° emedan Loima by
ei står nämt på berörde Charta och 2° i synnerhet derföre, at
1747 års Chartas utstickning äfven kan vara felagtig, utom det af Herr
observator Justander anmärkte fel, i det, at Loima by tract blifvit satt
på samma parallela cirkel som Raumå. ~~I följe~~ häraf ser min Herre
at han här antagit det för vist, som likväl är obevist, hvaraf vidare
följer, at Min Herre ei ~~kan~~ bordt förvisst säga, om Loima by tract är 10 min
~~mera eller mindre~~ högre upsatt än vederbordt, emedan det är ännu obe-
kant om Loima by tract har samma latitud som Raumå.

Ytterst på denna sidan yttrar Herr auctor sin tancka om Sockne
namnets ursprung sålunda Namnets ursprung etc. Häremot påstår
iag at ~~ordet~~ Hvittes ingalunda kanhänledas af de anförde
ord. hvit och ledita. Ty såsom stamorden til alla länders, folk
stags, städers och soknars namn, alhd hafva sit afseende antingen

antingen på ortemas naturliga läge och beskaffenhet, eller och på invå
narenas särskilta näringssätt och plägseder, som med många exempel af hi
storien kunde bestyrckas, så borde äfven det samma gälla, om det ordet
hvit ifal det skulle antagas för stamord til Hwittis. Men så vida
hvarcken Hwittis Sokns ~~fordna~~ naturliga beskaffenhet eller inbyggarenas
~~fordna eller mindre~~ Så varande lefnadssätt och plägseder varit
af den art, at det ordet hvit kunde på någondera af dem lämpas, så
så ser iag ei huruvida Hwittis kan hänledas deraf. Tyg ent ei heller
kan man gierna supponera det, at ett namn gifvas utan raison.
Ej hvad det finska ordet Wita vidkommer, så tycks det väl hafva
företräde för det svenska ordet hvit, i anseende därtil, at min Herre
säger, at den mästa marck i hwittis består af en spöd löfskog. Men
härvid förefaller tillika den frågan, hvaraf kommer det då at
Hwittis namnes på finska huitis. hvilket namn måste
hafva någon numera obekant finsk ord til stamord såsom man
kan sluta af flera finska ord huitio hultio huituri, och Huja och
Huida, hvilka alla hafva samma början som Huitis, men kunna
~~aldra~~ ei utan mycket vridande deriveras af Wita. ~~Hvaraf följer~~
~~at om Hwittis vore derivera af Wita, så~~ I synnerhet förfaller
denna derivation derigenom, om iag kan bevisa at Hwittis långt
begvämligare och med större raison kan hänledas af det finska namn.
Huitis, hvaraf iag förmenar at Hwittis bör deriveras. Emedan
hg u, i af hvilka bokstäfver Huitis börjas i svenskan altid pro-
nunciera som h, w, i. hvilket nogsamt skönjes af våra gamla
svenska böcker och handlingar, hvarest e: g: order hvilken, ~~qui~~
hvila, hviofla, hviska, hvit m: m: ganska ofta skrifvas med
h, w, i men hafva icke desto altid blifvit uttalte som hvi, och intet
hui. Til följe häraf och har och det finska ordet huitis blifvit

Wita, Wijttama, det är spåd löfskog, hwaraf äfwen den mästa mark härstädes, såsom jemn och lågländ består af.

Soknens äldre Politiske indelning.

Hurudan den warit derom har man ej tilräckeligit ljus. I en gammal Härads dom af den 16. Novenber 1664. nämnes Riks-marskalken och General Fält Herren Gref GUSTAV HORN, Grefwe til Biörneborgs Grefskap och Hwittis Sokn, hwilket altså igenom förläning han synes innehaft. I ansende til Härads fördelningen har Hwittis Sokn tilförene warit underlagt Nedre Satacunda Härad; I följd af Kongl. Cammar Collegii bref af den 29. November 1689. lyder den nu under Öfre Satacunda Nedredels Härad. En Härads dom af År 1429, angående råer emellan Kiuhlo och Cumå Soknar förmäler, at Härads ting med Ulfs-by, Cumå, Hwittis, Eura, Kiuhlo och Säkylä boer blifwit hållit i Eura Sokn; detta utwisar altså at hela 6. Soknar då lydt under detta tingslag, nu utgjör Hwittis Sokn med Pungalaitio Pastorat, som 1639. blifwit skild ifrån denna Sokn et särskilt tingslag för sig sjelf.

Ecclesiastike fornmål.

Tiden då Hwittis Boerne blifwit til Christendomen omwände, tyckas kunna utsättas til Medium eller slutet af det XII. Seculum då Biskop S. Henrich bragte den Christna läran til Finland. Som de omwändas antal ej war talrikt i första Christendomens början, det icke heller straxt befans tilgång på tilräckeliga Lärare, hafwa Kyrkjorne i början warit fåå, och de samma äfwen utan ständiga och egna Präster, så at både flera Soknar trädt tilsamman uti en ock samma Kyrkja skiftewis, som ock har en Lärare upwagtadt flere

Kyrkior ån en med Gudstjenſt. Denna mening beſtyrkas af den ibland Allmogen ryktbara ſråſågu at folk af många Soknar i fordna tider kommit hit til Swittis at hålla Gudstjenſt. En fordom nyttjader gånwåg öfwer ſkogar och moßar emellan Swittis och Kiuhlo, kallas ån i dag Kirkotie, Kyrkwågen. Af de åldſta tiders kringreſande Lårare ſynes förmodeligen åfwen den THOMAS JOANNIS warit om hwilken i et gammalt Påfwiſkt Miſſale år denna anmårkning, D:nus Thomas Joannis, vagus qvondam in Hvittis, obiit 26. Octobr. A:o 63. cujus animam Dominus DEus conſervat in perpetua pace.

Innan den nuwarande Stenkyrka blifwit upbygd hafwa Soknens inwånare hållit ſin Gudstjenſt i Kyrkjor bygde af trå. Den åldſta af dem har warit anlagd wid Karhiniemi by på en ſandås, dåreſt efter den ſamma ån upwiſes ſåſom lämning en fyrkantig grop af 30. alnars långd, och 20 alnars bredd. Wid denne gamla Kyrka utwiſes ock på et bårg Sidencallio kalladt en källa, ſom i fordna tider med oſtrande flitigt blifwit beſökt.

Denna Kyrkas obeqwåma belågenhet, ſå i anſende dårtil, at den ej låg mit i Soknen, ſom ock, at ſtörſta delen af Förſamlingen måſte utſtå åfwentyr wid öfwerfarten af ſtora ålfwen, innan de kunde komma til Kyrkan och tådan, har ſedermera gifwit anledning at en annan trå Kyrka i des ſtälle blifwit upbygd i Sambu by på Tackula Ruſthålds ågor, hwilken haft namn af Capell, ſamt kallas det ſtället ånnu Cappeli mäki. Widſkeppelſe och wantro hafwa anſedt orten dår denna lilla trå Kyrka ſtådt för helig, och dyrkat den ſåſom et offerſtälle, ſamt hafwa några funnit offer penningar, ån i deßa år på ſamma backe, beſtående i ſmått koppar och ſilfwermynt, dock ej åldre ån myntat i Konung GUSTAV I. Kong ERICH XIV. och Kong JOHANS tider. Till beſtån-

digt

ombytt i hwittis, sedan svenskt folk inkommit i landet, och det ob analogiam pronunciationis et lingvæ svecanæ hvarest intet ord finnes som börjas af huit. Och häraf kan man afvenledes finna orsaken, hvarföre Hwittis i skifte brefvet af år 1417 skrifves huitiso som förmodel kan ~~ad den at~~ vara delsden, at berörde Lagman Jöns knutson varit en finne dels har då ei ännu så många svenskar varit här, så at infödde finnar som varit svenska språket mägtiga ~~ei~~ velat ~~antaga~~ lempa sig efter de fåhärvande svenskars pronunciation.

Hvaremot iag tror, at det åsyftade ei kan tilräcke: och endast bevisas af anförde grund. Ty vid ett sådant ~~fe~~ tilfälle som här omröres var det nödvändigt för Häradsrätten at inkalla Hwittisboarne til Cumå tingslag, ehuru de aldrig lydde derunder, så vida det angik råskilnad emellan kiuhlo och Cumå, ~~hvilkas~~ hvars råer skiljas som alment bekant är på Cangan på moen. hvartil afven Hwittis ~~sokna~~ råen stöter. Nu på det Hwittisboarne ei skulle præjudiceras vid omnämnde rågång, så borde då inkallas. Och så vida de voro tilstädes, så har afven Häradsrätten i anseende til framtiden kunnat nemna dem i berörde rubrique. Och i följd häraf, så vida iag nu vist en casus, då Hwittis ~~boarne~~ kan nemnas på förenämnde sätt, ehuru denna sokn ei strax supponeras ~~vara~~ lyda under samma tingslag med de öfriga, så underställer iag min ~~mu~~ Herres vidare förklaring, huruvida man endast af denna rubrique kan aftaga, at ~~dessa~~ Hwittis sokn lydt under samma tingslag med de öfriga.

digt bruk har sidstnämnde Kyrka ej blifwit bygd, utan allenast til des den nuwarande sten Kyrka blifwit färdig. Så bristande efterrättelsen om de förutnemde Kyrkjors upbyggande finnes, så osäkert är ock, at utnemna året då den nuwarande Sten Kyrka blifwit anlagd; uti en gammal wid Kyrkan härstädes befintelig Påfwisk mäßebok tryckt med munkestyl, är denne skrift på första bladet lstud missale emptum est pro Ecclesia Hvittensi a Æmundo M. XI. præt. D:no D:no Magno Episcopo Aboënsi MCDXIIX. Om denna Mäßebok warit brukad i de förra trå Kyrkor, eller blifwit köpt at nyttias sedan Sten-Kyrkan bygdes, är obekant. Orten hwarest Stenkyrkan nu är anlagd har fordom blifwit kallad Karsatti nu Kyrkjoby, och är den belägen mit i Soknen, därifrån alla deß säkallade fyra Predikanter, Pungalaitio, Wambula, Cauwatza och Reikiö wägarne mötas åt, hwaraf skiedt at Sokne boerne i många tider ej haft något Capell, utan i Moder Kyrkan förrättadt Gudstjenst och här begrafwit sina lijk.

Att beskrifwa denna Kyrkas Zirater och prydnader är utom mit ändamål, så wida de hwarken innebära wedermäle af någon synnerlig Antiquitete eller annars utmärka af konst och slögd något mer än allmänt wärde; nog af, at så i äldre som senare tider denna Församlings Åhörare ej underlåtit, at af et godt hjerta bidraga til det, som beprydt detta HErrans tempell, samt hafwa förutan andra en Henrich och Paulus Calja Påfwels söner, Tackuske slägten, och Herr Regemänts Skrifwaren Jacob Forskål häruti hedrat sig med utmärkt frikästighet. Öfwer några ändringar i Kyrko Staten, järer jag få lof at wara något mera upmärksam.

Pungalaitio har af ålder warit nämd en trakt af Hwittis Sokn, som stöter til Tawastehus län, och är 2½ mil ifrån Moderkyrckan belägit, samt har sedan i landet folkrikheten tiltagit här et särskildt Capellgäld blifwit inrättadt,

hwilket medelſt Herr Biſkopens Mag. ISACI ROTOVII förredragande hos Herr General Gouverneuren och Riks-Rådet Grefwe PER BRAHE blef igenom bref af den 31. Jul. 1639. til et ſärſkilt *Paſtorat* ſedermera afſkildt.

År 1590. hafwa fyra Bönder af Wambula fierdung med egen koſtnad opbygt ſig et annat Capell; denne deras koſtnad har Kong JOHAN den tredje igenom bref til SIGFRID PERSSON af den 19. Jun. 1590. förordnat, at efter jämnkning erſättas af alla dem, ſom til ſamma Capell wille hafwa deras Kyrkjogång. I 60. år hafwa ſedan Wambula-Boerne i detta deras Capell af Präſterne wid Moderkyrkan bliſwit betjente med Gudstjenſt. Men emedan det ſamma war 2. mil ifrån Moderkyrkan belägit, förordnade Herr Biſkop ISAC ROTOVIUS igenom utſlag af d. 15. Febr. 1650. då warande Adjuncten i Hwittis Canutum JOANNIS til Caplan i detta Wambula med' antydan, at ſtadigt Bo därſtädes; Herr General Gouverneuren och Riks-Rådet Grefwe PER BRAHE tillade igenom Reſolution af d. 30. Maji 1651. til Caplans Bol härwid, et då warande Ödes-Hemman, med frihet för alla wiſſa och owiſſa utlagor ſamt pålade Capell-Boerne, at det ſamma ſtrart opbygga och hålla wid magt: Detta Capell beſtår nu förtiden af 45. Hemman, utom Caplans-Bolet, ſom gjöra tilſamman 29 $\frac{11}{12}$ gamla och 29 $\frac{7}{8}$ förmedlade Mantal.

År 1646. år Capellet i Cauwatza opbygt, hwilkets inwigande dock ej ſkjedt för än andra Söndagen i Advent år 1696. detta Capelgåld har ſit namn af Cauwatza By, ſom är den ſtörſta i denna fierdung och beſtår Capellgåldet af 43. Hemman, ſom utgöra 21. $\frac{7}{12}$ oförmedlade och 15. förmedlade Mantal; och är belägit 2. mil ifrån Moderkyrkan. Capellgåldet betjenes nu af Präſterne wid Moderkyrkan, efter plägſed, med Gudstjenſt, hwarannan Söndag, jemte alla Högtider,

der, hwilket i Episcopale visitations protocollet af d. 14. Dec. 1731. år fastställdt.

År 1687. år i Keikjö fierdung åfwen et Capell upbygt, hwaruti samma år den 5. Maji, som då war Christihimmelsfärds dag, första Predikan blifwit hållen af Probsten och Kyrkoherden Joh. Kekonius. Denna fierdung förmenes hafwa sit namn af en Holme belägen i Strömfallet under Pätila By, Keikunsari kallad. Til denna fierdung höra 47. Bönder, som utgjöra 22. gamla och 17. förmedlade Mantal, och är emellan den och Moderkyrkan $\frac{7}{8}$ mil. Detta Capell betjenes åfwen af Prästerne wid Moderkyrkan med Gudstjenst 2. gångor innom 7. weckor enligit §. 7. i Episcopale visitations protocollet af d. 14. Dec. 1731. Capellboernes Lijk begrafwes wid Moderkyrkan.

Utom deße Capeller är án i denna Församling et Predikoställe på en kant Suttila eller Pungalaitio kallad, hwareft längsta byn är $1\frac{1}{4}$ mil ifrån Moderkyrkan, och hålles å denna kant 1. à 2. gångor Predikan Höst och Währ, härmed har början blifwit gjord för 20. à 30. år sedan, enligit det §. 7. i Episcopale visitations protocollet af d. 14. Dec. 1731. härom stadgar och innehåller.

Lyftre Mån och Soknens Lärare.

Dygd, Förtjenst och åra, jemte det de hedra sina ägare, frägda de ock de orter hwarifrån slike landets Heders Mån härstamma; Kwittis Sokn har händt samma förmån. Den Grundlärda och Widtberömda Biskopen samt Doctoren Daniel Juslenius, tåljer sin och sine Förfäders härkomst ifrån Juseła hemman och Nanhia by i denna Sokn. En Ankar som warit Stamfar för denne Familie har af detta hemman tagit sit namn. Den Tapre och i sjöfärder kunnige Vice Amiralen Mats von Raijalin, härstammar ifrån Raijala by

här-

härstädes; Stamfädren til Gedenhielmarne har warit en Krono Befallnings-man Gode här i Soknen, hvars söner sedermera blifwit adlade.

Soknens Lärare. Intil 1562. år efterrättelsen om dem nog felande; i fall den Ämund som ofwanföre förmåles hafwa kjöpt til Swittis Församling År 1418. den Påfwiske Mäßeboken, warit Kyrkoherde härstädes, så är han den förſta som kan namn-gifwas, men hwilka efter honom hela framflutne 140 År in til 1562 warit Kyrkoherdar, wet man icke. Ifrån nyßnämde tid kunna 11. endaſt namngifwas.

Johannes Clementis Paſtor 1562.

Mathias Canuti Tackou, leſwat 1573. Denna har igenom en inrättad wattuledning eller graf öfwer en ſank ång emellan Kumå Älf och Cauwatzå Å, gjordt båtleden til Cauwatza ifrån Moderkyrkjo länet ginare, och kallas denna canal, Papinoja eller Präſtediket. Sedan samma watuled bliſwit til det mäſta igenfallen, blef den År 1750. förmedelſt nu warande Probſtens Mag. Nils Idmans föranſtaltande åter upgräfwen och brukbar gjord

Petrus Thomæ, har År 1593. ſkrifwit under Upſala concilium.

Henricus Nicolai leſwat År 1611.

Thimotheus leſwat År 1624.

Henricus Clementis Wemoënſis leſwat År 1627 warit åfwen tillika Probſt.

Mathias Thomæ Hirvi, eller ſom han ſedermera kallade ſig Elg, ſtamfader för Elgarne, leſwat 1645.

Mag. Andreas Rekonius Probſt och Kyrkoherde, tilträdt Paſtoratet År 1660. den 1. Maij. död den 18. Aug. 1675.

Johannes Rekonius, den föregåendes ſon; Probſt och Kyrkoherde, tilträdt Paſtoratet År 1676. död den 27. April. 1719.

Nico-

Nicolaus Danielis Idman, Probſt och Kyrkoherde, erhållit Fullmagt på Paſtoratet 1719; död den 4. Junii 1750.

Mag. Nicolaus Idman, Probſt och Kyrkoherde, tiltrådt Paſtoratet den 21. Jan. 1749; och bekläder med ſtörſta heder och beröm detta Ämbete, nu för tiden.

Om denna Församling ifrån deß förſta inrätning, haft jämte Kyrkoherdar äfven ſtändigt *Capellaner*, är obekant; den förſta af dem man kunnat få efterrättelſe om, har lefwat 1580 wid paß, och kunde ſedan den tiden 11. namngifwas, hwilka man här wil förbigå.

Sedan Wambula fierdung År 1650. bliſwit et enſkylt Sacellanie, hafwa där efter hwarannan warit 7. Capellaner.

Hwad tid Adjuncturet i denna Församling bliſwit inrättadt, är obekant: ſedan År 1631. kunde 12. namngifwas, hwilkas upnämnande för widlyftigheten man äfwen undgår.

Minne af Örlig och Krig.

Af några märkelige händelſer i denna omſtändighet, kan ej annat med ſäkerhet anföras, än den fiendtliga drabbning, ſom emellan Swittis-boerne och några 100. Man Danſkt Cavallerie förefallit, emellan Kiwiniemi och Raſkala Byar, i Konung GUSTAV den Förſtas tid.

Stället, där denna drabbning ſkedt, heter än i dag *Jutin*-Aro eller *Jute*-Kårret. De Gewär ſom Bönderne i denna ſtrid brukadt, hafwa warit Klubbor, Spjut, Yxor och Liior. Utaf de allmänna oblida öden af Krig, ſom förſtördt Finland, har Swittis Sokn, ſå wida bekant är i de framfarna tider, ej haft ſärdeles ſtora känningar; Härtil har, näſt den Gudomeliga Förſynens ſtyrſel, ſå wäl deß belägenhet ſom af Naturen tildelta förmåner, mycket bidragit. Då wid olyckeliga Krig, Swenſka Krigsmagten warit nödſakad at wika undan för fienden, och draga ſig åt Swenſka ſidan, har den ſamma altid ock tågat igenom öfre Soknarne af Biörneborgs

Län til Österbotn. Denna wäg war äfwen fienden förantåten at tåga, åren 1713. och 1742.

Åtanka af Allmän Landets Fägnad.

Derföre bör jag billigt anmärka det, at då wår nu wa-rande Allernådigste Konung ADOLPH FREDRICH beha-gade År 1752. hugna Finland med des Högst frögdefulla närwaro, wederfors Swittis Församling den nåd, at Hans Konglige Majestät den 15. Julii samma år, tog Nattläger på Prästegården här i Söknen. Häruppå, sedan Högst-bemälte Kongl. Majestät Allernådigst yttradt Des Höga och Nådigste wälbehag, öfwer Församlingens och des Deputera-des underdånigste wördnads- och glädje-betygelser, fortsattes den 16, eller följande dagen, under Hög Kongl. wälmåga, Resan med Des Höga Svite til Österbotn, och därifrån Norr om til Stockholm.

§. 2.

Om Bärg, Jord-kullar, Sand-åsar och Kärr.

Här i Söknen förekomma inga särdeles höga Bärg, u-tan förena sig deß Kullar och Backar makeligen med des Slätter och Fält, och är Söknens läge mäst jämt och horizontelt, undantagandes Reikiö och Wambula Ca-pell-Gäld, som äro något högre belägne än den öfriga de-len af Söknen.

Några få Bärg äro dock tämmeligen widsträckta, så-som Jalokangas i Tauwatza Capell, och några andra i Wambula. Twänne Bärg, Kipä-wuori och Pyöllön-wuori

wuori års förnämligaſt märkwärdiga för det, at uti dem ſkal finnas neder i Bärget, Grottor och Hålor, däreſt efter Gemene Mans ſägen, fordom Reſar och Jättar haft ſina tilhåll och Boningar.

Inga Bårg kommer man här öfwer, ſom äro på alla kanter hela, utan måſtedels ſynes i dem Hålor, Grufter och branta Klippor; ja, ofta äro de lika ſom öfwerſtjälpte och hölgde af ſtora Stenröſen.

Måſt äro alla Bårgen härſtädes förſtörde i Norr, eſomoftaſt ock på flere kanter, ſamt ligga de gemenligen utſträckte ifrån Norr til Söder.

De beſtå af en allmän Grå-ſten, Granite, ſammanſatt af Skimmer, Qvarts och Feltſpat, hwarwid dock Qvartzen måſt är rådande, och äro de måſtedels öfwerwurne med ſtörre och mindre Tall, ſamt til en liten del äfwen af Löf-ſkog.

Af Bårg är Pyöllön-wuori märkwärdigt, derföre, at Echo däriſrån återhämtar och uprepar hela orden, åtſkilliga gångor.

Jord-kullar, ſtörre och ſmårre, ſom här nog många finnes; de beſtå gemenligen af Sand-mylla, äro tått öfwerwurne med Gran, Tall och Löf-trän, ſkiftewis. När deſſa rödjas til Åker eller Äng, äro de nog bördiga.

Sand-åſar förekomma ganſka få, och äro de ej heller widlyftiga.

Kårr och Moraſſer utgöra en ſtor del af denna Sokn, och måſt til $\frac{1}{4}$:del af Soknens etendu. Kårren härſtädes, de hafwa til ſtörſta delen hård Lera i Botn, ofwantil äro de öfwerwurna med allmän Brun och Hwit Mäſſa, och under den ſamma finnes til 2 à $1\frac{1}{2}$ Alns mägtighet, en Mylla af förrutnade Kårrwärter; Alla deſſa kunde med nog drägelig möda gjöras Frugtbärande, i ſynnerhet de, ſom i Dälder och wid höga Bårg äro nidſänkte, och i hwilka, ifrån ofwanlig-

gande Högder, Mat-jorden af Regn och Wårflod blifwit nidskölgder.

Igenom Nybyggen skulle det lättast ske, annars år det säfängt at wänta, det en sådan myckenhet af Kärr som här finnes, af de förra Åboerne i Soknen blifwa upodlade, hälst de förut hafwa nog tilräckelig Åker och Äng, samt desutan äfwen nog Skog och Betesmark. Några By-lag, som ej tyckt sig haft tilräckligt Hö-bol, hafwa i dessa åren med sin stora förmån och nytta, wist nog tydeliga prof af möjeligheten, at upodla desse Kärr.

Af de största Kärren åro märkwärdiga:

Karhinienni-Suo,
Rånkan-Suo,
Maijan-Suo,
Niwå-Suo,
Witzas-Suo,
Arå-Suo,
Kåhi-Suo,
Suwi-Suo,
Suitio-Suo,
Siwån-Suo,
Kettaren-Suo.
Wackila-Suo,
Palo-Suo,
Rauta-Suo,
Ilmio-Suo,
Tammiais-Suo,
Haka-Suo,
Mustas-Suo,
Långan-Suo,
Kaita-Suo,
Rahkenrata,

Af desse finnes de störste ofta af 1. qvadrat Mils widd och utrymme; och åro de alle dels belägne wid stora Cumå Älfwen, dels hafwa de ock Wattudrag til den samma.

En wåd-eld, som dessa åren upkom i et Kärr wid Karhinieni By, ger anledning at tro, det där lärer finnas någon art af Brån-tårf, hälst Elden, utan at särdeles utwidga sig, där uppehölts in emot halft år; tiden torde gifwa tilfälle til nogare försök i denna saken.

§. 3.

Hvaremot iag i stöd af följande skäl skulle förmena mig äga anledning at påstå det berörde kärmylla värkel kan brukas til gödning. Ty först bör det observeras, at ingen slags jordmån närer som jord, utan förmedelst de particlar som hon har i sig. för det andra ju närmare slägt ~~dessa~~ particlar äro med det, som sås i denna jordmån ju bättre är hon. hvaraf för det 3:in följer, at fetma af växter är den bästa gödning, emedan ~~hon~~ den varit i sådant för, som hon nu ämnes. Nu är det bekant af de Chemiska rön, som både framledne Archiatern och Landshöfdingen Hierne, som flera efter honom anstält at all humus palustris som har sin origine af regno vegetabili distillerad gifver skedbladtals en fetagtig vätska nästan af samma beskaffenhet som spiritus ligni juniperi. hvilken ~~vätska~~ oljagtiga vätska är förent med acidum, alcali volatile samt något ~~medelfalt~~ sal neutrum såsom ~~dåer~~ åtskilliga reagentia utvisa. ~~hvilka~~ fördenskad emedan dessa ämnen ~~som de äro af den beskaffenhet, som~~ at efter kylbels tancka egentl: bidraga til växternas frodighet, så kan iag ei se orsaken, hvarföre Humus palustris sphagni som redan multnadt och blifvit mylla ei förtienta at samlas til gödning. i synnerhet om denna kärmylla skulle för ~~der~~ än ulbreddes på åkren, fåstå i fria luften: på det at den öfverflädiga syran skulle kunna blifva igenom vädret afskilt, och hafva tilfälle at attrahera flera närande particlar ur luften. Torde hända, at den kärmylla och strax kunde scäpas på åkren, emedan det är bekant, at syrän endast har sit näste de fibrer och rötter som ei undergått förrutnelsa, och intet i sjelfva jorden, såsom det kan inhämtas af torf, som ~~gifver myck~~ innehåller mycken syra, så länge den består af odestruerade fibrer och rötter, men intet

nar han undergått fulkomlig destruction.

Vidare säger Min Herre at dessa kärr ei kunna med förmån til någon bördigmarck upodlas. Men hvad hindrar at sådant ei kan ske, när de ~~vat~~ det öfverflödiga vatnet blifver tilbörl: aftappadt. samt ~~tilbörligen skött~~ det öfriga arbete med förstånd inrättat. Möjeligheten at bringa morjord til den bördigaste marck, hafva Herr Cancellie Rådet Ihre ~~Vice~~ framledne Vice Präsiden, ten Brielke Probsten Westbeck i Upland, samt Lagman Brenner, hvilken sidstnämde egentl: haft at göra med ett kärr bestående af ~~[illegible]~~ sphagnum hvarpå han ~~låtit~~ så väl som de förre Högvälbemälte Herrar låtit köra sand, sedan måssan blifvit behörigen updikad. hvarom kan läsas Kongl: Wetensk Acad: Hand: 3 qvart: för år 1750. hvarest Herr Lagman Brenner sig således yttrar. Alt hvad jag kostadt på denna myra med mans och hästedagsvarken, gödsel s: hvilken likväl så här som i andra sänkjor dar synes önödig, stiger til det högsta til 70 ℛ kopmt. daremot har hon til det ringaste i sad och hö redan betalt mig 200 ℛ, så at hon väl lönt mödan, och uppmuntrat mig, at på dylika sätt upodla flera härtils aldeles onyttiga måssar. Sammaledes har Herr Cancellie Rådet Ihre på ett stycke af sådan sänkjord låtit utbreda sand, hvilket äfven haft sin goda värckan i anseende til ängs. Gräset som han där til försök låtit växa, har väl ei blifvit särdeles högt, men desto fetare och ymnigare. Ett stycke ei aldeles så stort som ½ span, land har gifvit 22 vålmar hö til störrd delen bestående af rapp ling, hvilket är klart bevis til en fet jordmån. ~~Af~~ dessa anförda exempel utom flera andra, hvarom med nöje Herr Hising dissertation utgifven i Upsala ~~om~~ om åkertägt af sänkjord, ~~kan~~ kan läsas, ~~[illegible]~~ sluttligen ~~[illegible]~~ at dessa kärr kunna ~~och~~ med förmån til bördigaste marcker upodlas.

Had behagar Min Herre påstå at denne lera calcinerad i eld hårdnar mera än annan lera, jag kan ei finna hunc min Herre kun,

§. 3.

Om Bärg och Bärg-arter, samt Mineralier.

AF Stenrikets ämnen, som här i Soknen man kommit öfver, och hwilka dels nu straxt kunna gjöra nytta, dels framdeles förtjena närmare granskning och undersökande, de äro i synnerhet följande:

Humus Vegetabilis uliginosa, martialis, fins i Kärr och Swartkällor. Denna nyttjas af Bönderne til Färgerie, på det sättet, at til denna Käll-mylla inblandas Alhbark, det kokas tilsammans, och därmed färgas allehanda Ylle-wäfnader, som ock skinn til swart Färg.

Humus paluſtris *Sphagni*, finnas i Mäßwurne Kärr ofta, til 3 Alnars mägtighet. Denne Kärr-mylla förtjenar ej at samlas til Gödning på Åkrarne, icke heller kunna sådane Kärr med förmån, til någon bördig Mark upodlas.

Sabulo ponderoſus, coagmentatus, lamelloſo ſolidus, Argillaceo *Ochraceus*, fulvus. Denne martialiſke Mo-jord finnes wid Uollåla Hemman.

Argilla tenera, Maculans, *Sabuloſa* pallide cinerea; *Strati* fuſcentibus arenaceo *Martialibus*. Denne fina Lera tages i Jordfallen, under Matkusjoki By i Wambula Capell-gåld. Calcinerad i Eld, härdnar den mera, och fastare än annan Lera, rådnar mycket litet, och förändrar ej stort sin färg. Deß Järnhaltige Gry, kan med aqua fort ej tilräckeligen utrönas, utan igenom aqua regis, som nogare extraherar det martialiſka ämnet, och præcipiterar sedan Leran helt hwit på Botn. Ju tydeligare spår denne Lera wisar af Järn i sin blanning, deß lättare smälter hon til Slagg och Glas.

Arena ſpatoſo *quartzoſa*, är en hwit fin Sand, som finnes

nes på Stränderne af Sårjerfwi Jnsjö, brukas til Strö- och Skur-sand.

Ochra terrea fulva, fuceſcens, pulvereo gleboſa, *arenacea.*

- - - - dilute fuceſcens, gleborum ſtructura cavernuloſa.

En fierdedels Mil ifrån Kårfwåſåla By i Wambula Capell-Gåld, finnes bägge deſſe ♂ Ocher-arter. Af Magneten drages de föga, dock något litet. Allmogen brukar bägge ſlagen til Kölderfärg. Jgenom ſlamning kunde deſſe ♂ Ochrar ännu gjöras lämpeligare, til detta ändamål.

Ochra terrea gleboſa *rubra*, drages ymnigt af Magneten, finnes ¼ Mil ifrån Kårfwåſåla By. Med denna Ocher-mylla färga Jnwånarena ſine Hus röda. Slammas den ſamma och litet calcineras i Eld, gifwer den en mångfalt högrödare Färg, och efter anſtäldt prof, kan i Oljemålningar nyttjas ſåſom Färge-ſtoft. I förſtark Eld-grad miſtar den deß röda Färg, och mörknar.

Ochra tophacea granulata, fruſtis nitentibus piceis.

- - - - - - ſtratoſa, ſabuloſa, atrofuſca, cavernulis ochraceis flavis. Myrmalm.

Både wid Kukonharja och Hongo Byar, finnes til myckenhet af denna Järnmalm; den drages ej förr af Magneten, innom den blifwit calcinerad. Af denna Myrmalm har ännu ej något blifwit anwändt til nytta, der dock ſå här ſom annorſtädes i Finland af ſlike Myrmalmer, med mindre koſtnad och til ſtörre afkaſtning, kunde winnas Järn, än af en hoper ring-haltiga andra Järnmalmer, hwilka antingen med mycken möda brytes ur ſträngſmälte Bärg-arter, eller ock med ſtora förlagor, hit til Finland öfwerſkeppas. En ¼ Mil ifrån det ſtället, där deſſe Myrmalmer finnas, är wid Kukonharja By et Wattu-fall, med tilräckeligit Watn Höſt och Wår, ſom med bequämlighet kunde drifwa en Mas-ugn.

Wid

nat calcinera denna lera såsom består efter min Herres beskrifning af stratis arena-
ceo martialibus. Ty det är ju alment bekant, at en lera som består af frem-
mande particlar i synnerhet af sand, altid går til slaggeller glas, utan at
låta calcinera sig. ~~Ty~~ emedan det fordras en långt större eldgrad at tilbörl calcinera
en lera som består af fremande particlar, än som at smälta samma
lera til slag: och deraf händer det, at leran går ~~[illegible]~~ til glas förr ~~[illegible]~~ at
~~den låter calcinera~~ sig. då man är sinnad at calcinera den. Widare tycks
det vara en contradiction, at säga, at någon ting är calcinerad, och tilli-
ka hårdnar efter calcination, så vida sielfva idea natura atq operatio
calcinationis gifva vidhanden, at det calcinerade bör stedse vara en mate-
ria pulverulenta.

Vidare säger Herr Auctor, at denna lera skal ~~innehålla~~ vara jernhaltigt
hvilket min Herre säger sig egentl: utrönt med aqua regis. Ehuru iag ei ägt
tilfälle at se merberörde lera, så hoppas dock, at min Herre lemnar
mig frihet, at yttra min tancka, som ~~egen~~ förnemligast är den, at af de
~~af de~~ här anförde försök intet tilräckeligt kan slutas, at denna lera
skal vara jernhaltig. Ty först har Herr Auctor förbigått den huf-
vudsakeligaste operation, hvarigenom man fulkommel: kunnat vara öfverty-
gadt, at denne lera ~~var~~ är jernhaltig. hvilken operation bordt bestå denc-
tinnan, at se om det som blef igenom aqua regis extraheradt efter evaporation
lemnat martis crystaller. 2o skulle ~~man ponera~~ denna lera bestå, af
stratis martialibus, så borde leran sedan den blef calcinerad hafva
en märckelig ronna, emedan det är af Lithurgien ~~bekant~~ jemte Chemia
pura bekant, at de lerarter som bestå af stratis martialibus anseenl:
ronna. hvilket dock min Herre ~~Auctor~~ nekar, sägande, at den mycket
litet ronnar, och förändrar ei stort sin färg. Dock så vida Min

Herre tilskrifver den någon liten ronna, så vil iag säga Min tancka derom,
nemligen: iag tror at spiritus af sal commune som innehålles i all lera åstadkomer
den lilla anmärckte färgen nåd den blir utdrifven. Men at sal commune
finnes i all lera, det är bekant af Potts Kylbels Hiernes och flera andras
experimenter. Utom dessa experimenter lemnar Min Herre sielf mig anledning
at tro, det i Hwitts lerarter måste finnas mer än vanligit sal commune.
då Min Herre pag: 21 berättar, at vatnet i brunnarne vid möderkyrckan
ofta skal vara saltigt, hvilka brunnar hafva lerbotn efter Herr Auctors
berättelse. Herr Auctor deducerar väl denna sältan af inkastad muria,
hvilken sats dock förfaller, nåd man betänker, at inkastad muria ei kan
förorsaka en ständig sälta. Altderföre innehålles nu sal commune i leran
så blir följagtel det som aqua regis nogare extraherar ei något
jernhaltigt utan gluten i leran samt det salinum til hvilka såsom
homogenea kroppar aqua regis har större attraction än aqua fort
kan hafva, och då aqua regis angripit salinum och gluten i
leran, så måste det jordagtiga hvaraf leran består jemte
sandet præcipiteras hvit på botn.

För öfrigit finner iag ei grund til Min Herres påstående, at denn
lera desto lättare smälter til slagg och glas, ju tydeligare spår
han visar af jern i sin blanning. Hvaremot iag skulle tro, at
denna lera desto lättare smälter til glas och slagg, ju tydeligare
spår der fynnes af sand. Ty sand är en terra vitrescibilis
men deremot fordrar jerne en ganska stark eldgrad innan det
kan smälter til slagg. Slutet: äfvenledes förmenar iag at Herr
auctorn bordt recommendera denna lera hos sina landsmän
til tegellera i anseende til de förträffeliga egenskaper den äger
ty så vida den består af sand och är något jernhaltig, hvaraf

Wid Salmenäja och Sallila Byar äro ock åtskilliga andra stora Wattufall, til andra lika nödiga Wärks inrättande.

Petræ Granatiferæ, finnes här ock där i Soknen kringströdde; mäst har man dem ån öfwerkommit i Geschiebe; få i fast, klyft eller Jordfasta Hällar; Granaterne äro små och swarta, af oredig figur; Brist på någon tilgång af dem har hindrat, at man ån ej kunnat rätt utröna deras Halt och Gry.

Spatum alcalinum opacum album, rhombis imperfectis nitentibus.

- - - - viride album rhombis vix perfectis, planis majoribus, varia directione dispositis.

Af bägge dese alcaliske spather brännes Kalk här i Soknen, och är detta det enda Kalk-brått, som härtils i hela Björneborgs Län blifwit uptäckt, och är belagdt med arbete. Spat-gången tyckes stryka ifrån Söder til Norr, och finnes innom ½ Mils distance deraf 3 särskilta känningar. Wid Tamare By brytes den grönspräkliga spaten; denne är allmänt hårdbrändare ån den andra. Orsaken består däruti, at alt det gröna som i denna Kalk-spat finnes, ej är någon alcalisk spat utan steatites; ty under försök med de starkaste menstrua acida effervescera, aldrig de gröna fläckarne eller strimmorne i den sten, men wäl alt det öfriga. Wid Matkusjoki By är det andra Kalkbrättet. Här brytes Kalk-stenen wid Stränderne och ur sjelfwa Watnet i Strömmen, samt är denne hwit, fri från steatites, och är lätt bränd.

3die känningen af denna Kalk-spat, har yppat sig wid Siwikala By.

Kalken som här brännes, anses för starkare i Murbruk ån någon annan, emedan den ej släckes så mycket, som hos dem är wanligit, hwilka beflita sig om, at endast få mycket Kalk til affalu, utan afseende på deß godhet och halt.

Kalk-brännerier här i Soknen har redan blifwit börjat då Stenkyrkan härstädes upbyggdes, §. 1. I de framfar-

ne

ne åren, har afkaſtningen dock ännu ej bliſwit öfwer 40 à 50 Tunnor Kalk om året. För den Allmänna Kalk-briſten som är i Biörneborgs Län, förtjenar Kalk-bränneriet härſtädes all upmuntran; men med den billiga erindran, at det ej må bliſwa en binäring, som må lägga hinder för Åkerbruk, Äng och Boſkapsſkötſel, hwaruti Inbyggarena härſtädes nu berömwärdt äro treſſamma.

Ollaris rimoſus, ſubpellucidus, pallide cereus, punctis albis; är en art Tälg-ſten, ſom i Kalckbrätten ibland här finnes; den antager en wacker politure, är lik med den ſom brytes ofta äfwen wid Sahlbergs-gruſworne, och tyckes endaſt wara en variation til den Herr Doctor WALLERIUS i deß Syſteme pag. 136. N:o 2. upnämner för Ollaris colubrinus Mollior. Och i Herr Mag. JOH. FRID. MÜLLERS Diſputation de Ollaribus pag. 9, är anteknad. Samt hwilken äfwen, i den Lärde och Rönrike ANONYMI Förſök til *Mineral*-Rikets upſtällning, kallas *Steatites* lutea, ſolida particulis impalpabilibus.

Asbeſtus Albus ſtriis parallelis, coadunatis. Denne Asbeſt-art kommer man äfwen ibland öfwer i förenämde Kalckbrätt. Den omgifwes ock ofta tenui membrana ſpatoſa, hwilken för Asbeſt, ej utan irring kan anſes.

§. 4.

Om Sjöar, Strömmar, Wattudrag och Källor.

Twittis Sokn äro allenaſt tre Inſjöar, Sårijärfwi, Purijärfwi och Kåhijärfwi; de twänne förra äro belägne i Cauwatza Capell, och den ſenare uti Moderkyrkjo-Länet, når in til Kaijala By.

Sårij-

Här på står min Herre, at starkheten af Hvittis kalk i murbruk härrör
deraf at den är mindre slägt än som vanligit är. men jag finner ei hurvi
da ~~det~~ denna raison skal hafva sin rigtighet. Ty slacke, ei kalcken
~~til dess~~ så mycket, at den beir fulkommel: saturerad, så måste den ju
nödvändigt draga vatn til sig ur luffen, hvilken fugtighet ingalunda
bidrager til murbrukets styrcka, utan tvärdemot värkel: försvagar densamma.

om Sarijerfvi insiön p: 17. Säger min Herre at den har communication etc:
Jag anser denna af min Herre föreslagna uprensning för onödig, i anseende
dertil, at det gifves långt begvämligare tilfallen för Mouhijerfvi Sokn,
at nedflytta sina skogsproductes igenom det stora träsket Parijerfvi
kallad, som ligger i husdeniemi Papel denna insiö har å ena sidan
en fri och ren communication med flera insiöar i berörde Papelgräld. hva-
rest äfven den förnämsta skog i Mouhijerfvi finnas. å andra sidan åter
leder utloppet af denna insiö sit vatnet fram til Sarijerfvi träsk
som ligger i gränsen af Mouhijerfvi Socknar. hvarifrån vatnet flyter
til et träsk Joutzijerfvi kallad som ligger ungefär 6 fierdelar
ifrån Parijerfvi och 3 mil ifrån Biborg. ofvan för denna
sidstnämde insiö ad en liten forss som ~~ad~~ ~~läter~~ väl kan ransa,
i anseende dertil at ~~han~~ ~~at~~ vatnet tämme: uffaller ~~dädsta~~ där
om sommaren. ifrån Joutzijerfvi flyter vatnet igenom Koskij
Levanpeldo och Palismanku byär, ned til Puma elf. lång med
hvilket sidstnämde ädra de för 2 år sedan ~~nedf~~ för
Kronans räckning nedfälte masse träden år 1758 om våren
nedslöpädes. Och aldenstund ~~hela denna~~ distancen vägen emellan ~~ifrån~~ Parijerfvi
och ~~til~~ Biborg blir allenast 4 ½ mil, så skulle ieg tycka,
at det vore långt fördelagtigare för Mouhijerfvi Sokn,
invånare om denne båtfart opnades, ty den fordrar
ganska liten möda och omkostnad, samt är desutom 7 à 8 mil
kortare än den af ~~Herr~~ Min Herre projecterade fors-
leden igenom Hevittij.

Sårijårfwi Insjön år den största, han år 1. Mil lång och ¾ Mil bred på bredaste stället. Denna Insjö år tämmeligen Fiskrik, befinnes ganska wäl belägen, och förorsakar angenäm utsigt på alla kanter, så i anseende til åtskilliga med allehanda slags Löf-trän bepryddde Holmar, som ock til de andra wackra Löfrika Parker, hwilka den samma innesluta.

Communication har denne Insjö med Mauhijårfwi Sokens Insjöar, genom twänne smala Åar, Rukajoki och Pilijoki kallade; skulle deße Åar upränsas, år icke twifwel, at under påstående Wåhrflod, Skogswirke och andra Producter ifrån de öfre Soknarne, kunde härigenom ned åt Hafskanten nedflyttas; ty Utloppet af denne Insjö leder fram Watnet til Purijårfwi, och därifrån til stora Cumå Älfwen, som utlömer sig i Hafwet.

Purijårfwi Insjön år ½ Mil lång och ⅛:dels Mil bred, ganska grund: befinnes ej på långt når så Fiskrik som den förra Insjön, har communication med stora Cumå Älfwen, som anmärkt blifwit, medelst en smal Å, hwilken dock på några ställen äger 20 Famnars djup. Orsaken til denne Insjös mindre Fiskrikhet, anses billigt wara deß hårda Lerbotn, brist på Sjö-åfja och Gräsrika Inwikar, hwaraf Fisken dels kunde föda sig, dels annars hafwa treffamma Lägen och Boningar.

Kåhijårfwi Insjön år likaledes grund som Purijårfwi, men Fiskrikare; har Afsjog och Gräsrik Botn: och kan, besynnerligen om Wåhrtiden, emedan denna Insjö ligger nära in wid en Gren af stora Cumå Älfwen, mycken Lek-fisk däruti upstiga. Utaf denna Insjö utödes mästa Fisken årligen, emedan altför många, med åtskilla slags Bragder, här idka Fiskerii.

Fyra Wattu-drag förtjena i denna Sokn i synnerhet åtanka.

1:mo Cumå stora Älfwen, hwilken har communication

med *Tawaſt*-Lands widlyftiga Inſjöar, och flyter deß Watn genom denna Soken til Hafs, ungefärligen 6 Mil härifrån, wid Björneborg. På ömſe ſidor af denna Älf äro Byar belägna, ſå, til måſta delen af Keikiö Capell, och en del åfwen af Moderkyrkio-Länet.

Emellan Keikiö Capell, och til des Läjmijoki Åen förenar ſig med Cumå Älfwen, faller en i åſyn et widſträckt Fält, af 2 à 3 qvadrat Mils widd, ſom utgjör Soknens förnämſta Ängsland; och uppå denna rymd fördelar ſig Cumå Älfwen i åtſkilliga Grenar, ſom indelar denne Ängsſlätt i mångfaldiga Gräsrika Holmar och Parker. Af alt för ymniga och långſamma Wåhrfloder lider denna Ängspark och hela denna Sokn dock oſta, alt för mycken ſkada. Ifrån hela öfre delen af Björneborgs Län, Tawaſt-Land, och en del af Sawolax, ſammanflyta i denna Cumå Älf alla Floder och Åar, och härigenom uttöma de ſig i Hafwet, hwaraf ej annat kan hända, án at wid Is- och Kål-läſningen, Landet härſtädes måſte öfwerſwämmas. År 1755, når et Rägn-år inföll, och derpå 1756. en blid Winter, med ſtändig nederbörd och häftigt Rägn, i April och Maji Månads början wid Kål-läſningen, timade häraf en ſå ymnig Wåhrflod, at Watnet ſteg til 5 Alnars perpendiculair högd öfwer wanligheten, och öfwerflödde i 6 à 7 Weckors tid 200 Tunneland ſådd Åker, och wid paß 2000 Åmars Hö-ſlag.

Rikſens Högloſi. Ständer hafwa, af högſt priswärd ömhet och nitiſk wård om Landt-hushållningens uphjelpande i Finland, behjertadt den olägenhet wid ſiſtförflutne Riksdag, och under den af Mandom och Wettenſkaper widfrägdade General-Lieutenantens, Riddaren och Commendeurens, Herr AUGUST EHRENSWÄRDS Inſeende, faſtſtäldt Strömråsningarne och Wattudragens öpnande härſtädes. Nödig granſkning, förſigtig omhugsnad hafwa gått förut, drift och wärkſtällighet hafwa följdt deruppå, ſå at nyttan af den dråpeliga

peliga åtgärd, ej allenaſt i denna Sokn utan ock annorſtädes i Landet, redan är anſeenlig; och, faſt än under en ſå uplyſt och om Landets wål nitiſk Styresmans tilſyn, i ſednare åren detta Arbete ej kunnat fullföljas, hafwa twänne andre af Finſka Landt-Hushållningen högtförtjente Herrar och Mån, Herr Öfwerſten och Riddaren GUSTAV ADOLPH HJÄRNE, och Herr Majoren HANS HENRICH BOIJE, ej mindre igenom oförtruten möda, drift och wärkſtällighets främjande, af Strömränſningarnes fullföljande och Wattudragens öpnande härſtädes, gjordt ſig och ſin åtanka nu ock hos en tackſam Efterwerld wördade och älſkade.

Färſſar och **Wattu-fall**, ſom **Cumå Älfwen** under ſitt igenomflytande härſtädes i **Hwittis** förorſakar, äro til Strömfallens högd:

	Aln.	Tum.		Aln.	Tum.
Malwa, af	1.	12.	Åtså,	2.	2.
Peſwola,	1.	2½.			

Det **Andra Wattudraget** har ſitt Wattn ifrån **Tammela Sokns** och andra Tawaſt-Lands Sjöar, flyter igenom **Läjmijoki Sokn** til **Hwittis**, och förenar ſig med **Cumå Älfwen** et ſtycke nedanför Präſtegården. Kallas **Läjma Å**. Til Åbo leder denna Å icke ſitt Wattn, utan ifrån **Tawaſt-Land** hit til **Hwittis** och Björneborg; kan altſå derigenom ej heller til Stapelſtaden Åbo, utan endaſt hit och til Björneborg framdeles Båt- och Segel-fart inrättas.

Sallila Färß,
Mättälä,
Paſkala,
Salmenåja,
Läjma Färß,
Kårkiakåſki,
Mauriala,

Äro de ſmå Färſſar och Wattu-fall, **Läjma Å** i denna Sokn

 utgjör.

utgjör. På ömse sidor af Lajma Å, finnes mäst hela Wambula Capell-Gäld, och äfven några Byar af Moderkyrkjan wara belägne.

Pungalaitio Å utgjör Tredje Wattudraget; ifrån Pungalaitio Pastorat och deß Insjöar, samt alt ifrån Urdiala Sokn i Tawastehus Län hämtar det sitt Watn. Omkring denna Å, är mäst Suttila kanten af Swittis och Pungalaitio Pastorat belägen. Intet Wattudrag här i Soknen är mera fördelaktigt för det Allmänna, at upränsa til Båt- och Farled, än detta; Ty af Maste-träd, Bjälkar, Sparrar, och allehanda annat Skogs-wirke, finnes på ingen Ort här i Neigden ymnigare förråd, än up åt denne Skogs-bygden. Deß Färssar och Wattu-fall i Swittis, äro:

Suttila Färß,	Leppäkäski Öfre och Nedre Färß,
Natula,	Kännölä,
Nieskala,	Ulollala,
Niesälä,	Kisiviranda- och
Hirsiwilä,	Särkimys-Färß.
Pöyriälä,	

Fjerde Wattudraget, utgjör Sambu Å; Det leder sitt Watn ifrån Sammaljoki Träsk i Tyrfwis Sokn. Igenom deß upränsning, kunde åtskilliga Kärr och sumpiga Dälder uptorkas, Fräsmästen förekommas, och annan beqwämlighet i Landet främjas. Deß Wattu-fall äro:

Hakakäski,	Kaukalon-perse,
Riekäja,	Kipahte,
Witza,	Pitkäkäski,
Räicka, 3:ne särskilta Fall.	Jänckala och Nanhia Färssar.

Watnet uti desse omnämnde stora Insjöarne och i Cuma

Jag hade härvid ingen ting at på minna, om vår allernådigste Öfver-
het med strömdränsningen i Hwittis endast skulle hafva sit afseen-
de på de fördeter, som allmenheten kunde tilflyta af de skogs-
producter, som finnas dårstädes. Men så vida jag hoppas, at min
Herre medgifver mig det, at vår allernådigste Öfverhets afsigt
är icke allenast, at gora riket nytta af Hwittis skogsproducter
utan och af de härliga och långt öfverflödigare skogsproducter
samt andra landtmanna varor, som finnas i Keuru, Ruovesi,
Orivesi, Pangasala, Birkala, Messuby Lempala, Wesilax
Karcka och Tyrfvis, så tror jag at Pumå elfs rensning och
fria öpnande i anseende härtil förtienar långt större å-
tancka än Pungalaitis å. Så vida en fri farled ifrån
ofvannemde Soknar står at vinnas, allenast Pumå elf rän
sas ifrån de forssar som den fororsakar under sit genomfly-
tande i Hwittis, Tyrfvis Birkala och Messuby Soknar. Hwil-
ckeh f arbete torde vara så mycket mindre kostsamare
som Pumå elf ei går så många forssar och vatufal i ofvan-
nemde Soknar til samans, ~~hvilket såsom~~ som Pungalai-
tis å endast i Hwittis Sokn, hvilka äro efter min Herres
af hvilka svar skola vara mycket dryga
upgift 12 sq: hvaremot forssarne i ofvannemde Pumå elf
til Tamerfors i Messuby ei äro flera än 10. efter min Herres
Högädle Herr Präsidis upgift i dess vitra oeconomiska beskrif-
ning öfver Satacunda Häraden norra del p: 29 et 29. Alt derföre,
emedan igenom Pumå elf, utaf de 10 ~~ans~~ omnämnde soknar

långt ymnigare skogsvirke utan andra förmåner kunde erhållas, än igenom Pungalaitio, så underställer jag min Herres vidare förklaring, huru vida Pungalaitio vatudraget kan och bör sägas vara det fördelagtigaste vatudrag för allmenheten, Hvitty.

Cumå Älfwen, år Hwit-grått; I de mindre Insjöarne, Brunt; och besynnerligen i Rukajoki, helt Gyttjegt och Mörkbrunt. Strax wid Kastala By år en liten Insjö, mäst med Jord öfwertäckter; derföre märkwärdig, at där allenast finnes et slags Fisk, som år Abbårar. Allmänt märkes äfwen, det Fisken uti stora Insjöarne och Cumå Älfwen år Hwit, och til Spis angenäm: men uti de små Åarne swartaktig, och wäl något fetare än i de förra; men mindre smaklig.

Källor finnes här åtskilliga med godt Watn, besynnerligen de som hämta sitt Watn ur Sandbotn, såsom Kaehiniemi By. Som mäst hela Moderkyrkjo-Länet ligger lågt, på Ler-grund, hysa Brunnarne här dock ej synnerligit godt Watn; det år mäst Ler-grumligt och ofta Saltigt, af det de inkastadt Murla, at utöda Iglar ur sine Brunnar. Af anstälde prof har man funnit, at Ström- och Å-Watnet, Winter- och Sommar-tiderne, år långt renare och bättre än deras Bruns-Watn. Några Insjö-Watn har man märkt hysa så rent och godt Watn, at föga det rögdt någon ändring med Sacch. Saturni; af Spiritu salis ammoniaci och Solutione salis Tartari, har det aldeles intet ändradt sig.

Minerale-Källor och Brunnar har man ej kommit öfwer några, som förtjena synnerlig åtanka. De prof, som den förfarne och i Naturkunnigheten upmärksamme Medicine Doctoren och Provincial-Medicus Herr JOHAN HAARTMAN anstäldt, med några denne Sokns *Mineral*-Watn, och hwilka Rön han bewägit oß meddelt, åtaga wi oß friheten at här antekna.

Hwittis Kyrkbacke-Watn ändras, af Oleo Tartari, Spirit. sal. ammoniaci, Liqv. Probator; Resin. Gallal. eller Gallis. Blifwer Opal färgadt, med Solut. Sacch. Saturni.

Watnet ifrån Kåskuta Hemman, blifwer af Liqvor. Probat. Violett-blekt; med Resina Gall. litet Brunaktigt.

ändrades ei af Solut. sal. Tartari, ej heller af Gallis. Hwitnade med Solut. Sacch. Saturni.

Watnet i Rautapärta-Lähde, emellan Lauttakylä och Raijala, ändras ej af Sol. sal. Tartari. Med Resina Gall. blifwer det litet Violett, efter några Minuter: cum Gallis, något Rödbrunt; med Liqvore Probatorio, litet Swart, sedan något Grönaktigt. 200:de Alnar ifrån sistnämnde Källa, in åt Skogen, blifwer Watnet mer Grönaktigt af Liqvore Probatorio, och mindre Rödbrunt af Gallis, án nämnda Raijala Watn; ändras ej af Solut. Ol. Tartari, icke heller af Solut. Mercur. Sublim.

§. 5.

Om Soknens Climate.

Til behörigt utredande häraf, har ingen härstädes gjordt pålitteliga Rön och Anmärkningar; det är endast af en allmän mång-årig årfarenhet bekant, at Rägn och Snö faller i denna Sokn tydeligen mycket mindre, án i nästgränsande Soknar. Så wida denne Ort ej är et, med Backar och Högder igenombrutit Land, tyckes det deraf ock wara en naturlig följd.

Sommar- och tidiga Höst-fröster, hafwa i fordna tider warit i denna Sokn nog allmänna. Sedan de widlyftiga Ängsslätter härstädes, på ymse sidor om Cumä Älfwen, blifwit mindre sanke och Wattusiuka, án förr, som ock Åkerbruket genom nödigt Dikande blifwit bättre häfdadt, án tilförene, äro de nu mera aldeles sällsynte. De swåra Mißwäxter, som här infallit Åren 1695, 1696 och 1697; samt 1725, 1726 och 1727; hafwa ock intet härrödt af Höst- eller Sommar-fröster, utan af förmycken Wåta och ständigt Rägn, som hindradt både Utsäde, Wäxt och Mognad af all Säd.

Åska

Åſka och Ljung-eld, har ibland utöfwadt hår wåldſam wårkan. År 1758, i Julii Månad, afbröt och ſönderbräckte det Kyrkjo-tornet, ſamt i Sambu By, wid ſamma tid, dödade en Fädrift af 40 ſt. Creatur; utan at det minſta Ben märktes wara kräſſadt, eller, at de annors utwärtes ſynligen befunnos ſkadde, bleſwo alla deſſa Creatur dödade.

Åſka och Ljung-eld, är i ſynnerhet allmän hår i Soknen wid Jalonája By, i Cauwatza Capell: och infaller knapt något år, då Åſkan hår i Neigden icke lemnar kännningar af wåldſam wårkan. Byn är nidſänkt i en Dåld, omgifwen med branta och höga Bårg, undantagandes wid en kant, hwartil Purijärſwi Sjö tilſtöter.

§. 6.

Om Wäxter och Planteringar.

AF Wäxter, ſom man märkt wåra Willa härſtädes, kunde 500:de ſtycken af ſärſkilgte ſlag upnämnas: men man undgår det för widlyftigheten. Några få, de ſällſammare Wäxter, ſkola endaſt omförmälas: ſom ock de, hwilka för någon Hushålls-nytta äro utmärkte.

Af ſällſyntare Wäxter / äro

Circæa lutetiana.
Veronica maritima.
- - - peregrina.
Arundo Epigejos.
Scabioſa arvenſis.
Plantago lanceolata.
Potamogeton pectinatum.
Cynogloſſum officinale.
Pulmonaria officinalis.
Primula farinoſa.
Lyſimachia Thyrſiflora.
Polemonium Cærulæum.
Campanula glomerata.
Verbaſcum nigrum.
Solanum Dulcamara.
Aſclepias Vincetox.
Herniaria glabra.
Allium Scœnopraſ.

Antheri-

Anthericum oſſifragum.
Daphne mezereum.
Paris qvadrifolia.
Adoxa Moſcatellina.
Elatine alſinaſtrum.
Andromeda Polifolia.
Pyrola uniflora.
Saxifraga granulata.
Gypſophila muralis.
Sedum Telephium.
Agroſtermna Githago.
Anthemis tinctoria.
Centaurea phrygia.
Orchis conopſea.
Utricularia.
Lycopus Europæus.
Millium effuſum.
Cucubalus dioica.
Lychnis, flos Cuculi.
Euphorbia Helis-ſcopia.
Spirea Filipendula.
Potentilla Norvegica.
Chelidonium Majus.
Delphinium conſolida.
Anemone Pulſatilla.
Ranunculus ficaria.

- - - ſceleratus.
Trollius Europæus.
Galeopſis ladanum.
Stachys Paluſtris.
Melampyrum criſtatum.
Authirrinum linaria.
Cardamine Pratenſis.
Turritis hirſuta.
Geranium Robertianum.
Lathyrus ſylveſtris.
Ervum hirſutum.
Aſtragalus uratenſis.
Trifolium hybridum.
- - - procumbens.
Hypericum qvadrangulum.
Hypochæris maculata.
Carduus heterophyllus.
Bidens cernua.
Achillea Ptarmica.
Impatiens.
Serapias Hellebor.
Humulus Lupulus.
Osmunda Struthiopteris.
Satyricum repens.
Salix caprea.
Holcus adoratus.
Splacnum ampullaceum.

Wäxter / ſom anwändes til Oeconomiſke behof.

Af dem brukas:

Rhamnus Frangula til Färg, på det ſättet: At Barken ſkalas om Wåhren då den är lös af Trädet, och lägges ſedan på Taket at torkas öfwer Sommaren; När den då är half-

hälfruten, sönderhugges den wäl fint, kokas med Watn en liten tid, och på slutet sättes Garnet deruti; Kokas åter en half Timmas tid, då en wacker Röd Färg fäst sig på det insatte Godset.

Lichen Petræus, tinctorius, Flor. Svec. 946. Kallas här på Finska, Kiwen-Tassuja; Härmed färgas Röd-brunt, således: At jämte litet Alun kokas Garnet med denna Mässa, då det får en slik Färg.

Galium boreale, därmed fästes ännu en Hög-rödare Färg på Garn.

Folia Betulæ, med den färgas Gult. Garnet Betes förut med Alun. En del färga ock Garnet först Rödt, med förenämnde *Galium*, och sedan med Björk-löf, Gult; Färgen blifwer då beständigare och wackrare.

Trifolium Aquaticum, nyttjas emot Lung-sot.

Daphne; Bär och Bark deraf, anwändes utwärtes at bota Qwesan och Full-sår.

Chrysanthemum Leuchanthemum, som ock *Matricaria Chamomilla*, upblandas med osaltadt Smör, och brukas emot Swulnader samt Tärr-wärk.

Planteringar.

Rofwor, utsås af twänne slag, platta och långa; brukas til tämmelig myckenhet; nidsås Midsommartiden; uptages Michaëli tid. Sedan Bladen af Rofworna blifwit afskurna, bör man låta dem få ligga några dagar, til fugtighetens afdunstning, innan de läggas i Gropar, om de skola kunna hålla sig öfwer Winteren. I Gropar, gräfde i Sandbackar, förwaras Rofworna bäst.

Gulwud-kål och Kål-rötter, brukas äfwen til tämmelig myckenhet af Allmogen härstädes; de sednare förwares på samma sätt som Rofwor.

Humla, Hampa och Lin, brukas ej mer än til Hus-

behof: dock åro några By-lag, hwilkas Åkrar beſtå af Sand-mylla, ſom anwända ſlit med Lin-ſåde, och hafwa deraf under tiden god båtnad, i ſynnerhet, efter ſom denna Wahra ej nånſin ſälies af dem ſåſom Rudimaterie, utan uparbetas til Garn eller Wäfnader.

Trägårdar finnes här ej ännu, utan allenaſt ſmå Krydd-täppor hos Ståndz-perſoner. Herr Probſten IDMAN har i deſſa år låtit plantera åtſkilliga ſlags Frugt-träd, ſåſom Äppel-träd, Krisbärs-träd, Sibiriſkt Örte-träd, Stickelbärs-buſkar och dylika, hwilka alla nog hafwa rögdt trefnad, och wiſa tydeligen det, at Orten ej warit ſkulden dertil, at ej flera Frugt-träd i förra tider här blifwit planterade.

§. 7.

Om Skogar och Utmark.

Här i Soknen förekomma inga Allmännings-ſkogar; åtſkilliga ſtora Byar hafwa endaſt ſin ſamfäldta Skog.

Samfälligheter i Skog och Utmark, äro här i Soknen nog allmänna; Hela Keikis Capell-Gåld är tweedelt, i ſamfällighet om Skogen, ſå at halfwa Capell-Gåldet, Wäſter om Cuma Älf, äga alla ſamfäldt Skog: och Öſter om Älfwen, är åter för andra delen af Capellet, Skogen och Utmarken i ſamfällighet. Kukonharja och Salmendja Byar, ſamt Kutuna och Kårpela, hafwa endaſt enſkyldt Skog, förutan några få andra, hwilka hafwa Utſjållar i andras ſamfällighet, ſåſom Präſtegården, Tackula, Leppäkåſki, med flera.

Skogs- och Utmarks-Kåerne, äro af åtſkillig beſkaffenhet. Dels äro härföre anteknade, Bärg-hållar, Stenrösen, Källor, rinnande Åar, och wärande Träd med Tälfmanna-tekning; Dels anſes för ſåke Häfda-märken, gamla Broar, Skogs-

§ 7.

Om Skogar och Utmark.

Här i Sokken förekomma inga Nämningsskogar; åtskilliga stora Boar hafva endast en samfälda Skog.

Samfälligheter i Skog och Utmark, äro här i Sokken nog allmänna; Hela Kriktö Capell-Gäld är tvekom, i samfälighet om Skogen, så at hafva Capell-Gäldet, Bäder om Lunnä Ilf, äga alla samfälde Skogs och Öster om Ilmen, är åter för andra delen af Capellet, Skogen och Utmarken i samfälighet. Kukonkarja och Salmendja Byar, samt Kutuna och Kärpela, hafva endast enskildt Skog, för man ängen så andra, derskla hafva Utsfällar i andras samfälighet, sisom Prästegärden, Kaukula, Leppäkaski, med flera.

Skogs- och Utmarks-Ekerne, äro af åtskillig beskaffenhet. Dels äro härföre anecknade, Bärg-hällar, Stenrösen, Kälar, nämnde Stor, och wärande Träd med Tätsmannaskrog; Dels anses för lille Hälsa-märken, gamla Broar, Skogs-

Skogs-wägar, Färssar, Bärg och Pölar i Kärr. Systynnyri, är en Sokne-Rå emellan Hwittis, Ulfs-By och Tuna Soknar, som består endaſt af en samling af Bränneål, med hwilka en i Jorden nidſatt Trä-tunna bliſwit fyld.

Öfwer hela Soknen finnes ännu tilräckelig Skog, fastän den til störſta delen genom obetänkſamhet, när in til Byarna är utödd; til Timmer-ſkog haſwa några nu redan ofta 6 fierndels wág.

Orſakerna til Skogsödningen, äro förnämligaſt här i Soknen Skogs-eldar, hwilka i deſſa framflutna åren, förorſakat en owärderlig ſkada. Härtil kommer åtſkilliga miſsbruk wid Skógens nyttjande, ſåſom det aldrig för ofta laſtade Swedjandet, fördärfweligit Löf-hygge och Näfwer-tágt, ſamt en oſparſam Husbygnad.

Deſſe olágenheter kunde förekommas láttaſt genom Storſkifte; När hwar och en fått ſin wiſſa Lått, ſkulle han bliſwa männare om at ſedan ſköta den ſamma. Kunde alla förmås at inlöſa ſina Hemman til Skatte, ſkulle detta ock gióra dem mera eftertänkſamma för efterkommanderne, hwad Ágornes förſigtiga häfd angår, án ſom nu ſker. Enhállighet om Skogens beſparning, emellan Skogs-delágande, kunde áfwen ganſka mycket bidraga til Skogarnas förwarande; ty om hwar och en föryſt lemnade de nyßnámnde onödiga Skogsödningar, och wille ſedan bruka til Bränſle allenaſt Qwiſtar, Skat-ándar, Windfállen och dylikt, då wore til Skogarnes beſparning redan en dráplig anſtalt gjord.

Willa wárande Träd áro här Tall, Gran, Furu, Hágg, Alm, Lönn, Lind, Rönn, Björk, Aſp, Pihl, Haſſel, Wide, Kállarhals, Try, Ahl, En, ſamt Röda och Swarta Winbärs-buſkar.

Löf-träd haſwa mäſtadelen ſin Boning på Sten-backar och Ler-jord; Furu och Tall i Sand-jord, ſamt Gran på wáta ſtállen eller i Kárr.

Skogs-wirke; af deſſa, brukas ej til annat än egit behof; En anſenlig hop af Furu blef förledne Winter ock ſlåpad, til Maſte-trän, iſrän deſſa Skogar.

En myckenhet Tall-ſkog förſpilles, ej mindre här på Orten än annorſtädes, til Pärtor, hwilka allmänt brukas at hyſa, öfwer hela den tiden ſom Ljus tarfwas. Skulle Inbyggarena winlägga ſig, at ſamla Gran- och Tall-kåda, til utblanning med Talg, wore det ej mera käſtſamt; men wäl långt ſmyggare, och hälſoſammare för Ögonen, än det förra. Af oftvannämnde Kådor kunde här, äfwen ſom i Carelen, ſamlas til anſenlig mängd, och kokas Hartz.

Utaf Aſp, gjöres här allmänt Räſt-Kar; utaf Gran, Tall och En, allehanda Drickes-käril: dock allenaſt til egit behof.

Tjära brännes af ganſka få, och det af Furu-ſtubbar.

Skogarna utgjöra här mäſta Marken, emot Åker, Äng, Kärr och Sjöar; åtminſtone hålla de jämnwigten.

§. 8.

Om Åker- och Ängs-ſkjötſelen.

Åkerbruket har, ſå i äldre ſom närwarande tider, warit Swittis-boernes förnämſta Närings-fång; Detta driſwa de med den flit och kunnighet, at dem härutinnan lemnas företräde för många andra Landsorter. Åkrarne ligga wid Å-bräddar, mäſtedels emot middags-ſolen.

Landtmonen är ſlät och jämn, hwarföre Säden ſällan i denna Ort lider ſkada af Köld och Nattfröſter, ehuru Kärr och Mäſſar mycket här finnes; Bärg och höga Skogar förhindra här ej Dimbans fria ſtrykande af och ann; icke heller finnes Åkrarne här Wattuſjuke, utan igenom flitigt Dikande hålles Åkeren lucker, torr och lös.

Jord-

5.

Jordmonen är Lera, til största delen; Klappur-jord, Mäß- och Kärr-jord, Sand- och Pös-jord, samt åtskillig blanning af alla dessa, består den ock af; Swart-myllan, är ej heller mycket rar. Ingen By är, som ej har blanning af flera Jordmoner. Alla Åkrar äro, igenom tjenligt gjödande och flitigt bruk, blifwit bördige gjorda, så at deras afkastning och åring blifwer, ifrån 6:te til 12:te Kornet.

Åker-Jordmonerna, af dem äro här och annorstädes i Landet, 7 särskilgta slag bekante:

Pacara Sawi.	Hård Lera.
Lieto-Maa.	Sandblandad Lera.
Hieta-Maa.	Sandblandad Mo-jord.
Muhu-Mulda, Mulda-Sawi.	Ler-Mylla.
Hiucka-Maa.	Sandblandad Mylla.
Sära-Sawi.	Klappur-Lera.
Sära-Mulda.	Klappur-Mylla.
Näke-Maa, Cuohu-eller Urpa-Sawi.	Gjäs-jord, Pös-jord.

En myckenhet Jord ligger här ofrugtbar, häldst där stora By-lag finnas, och hwilka hafwa sin Åker samfäldt.

Krono-Tionden i denna Soken är 265 Tunnor, hwilken uträknad, à 8 Kappar för hwarje Tunnas Utsäde, gjör hela Soknens skattlagde Utsäde til 993 ¾:dels Tunnor; men som största delen får, til det ringaste hälften mer, än han betalar Tionde för, så bör Utsädet beräknas långt högre; Man wil allenast taga en half tilökning, då Utsädet för hela Soknen blifwer 1987 och ½ Tunneland, hwaraf åringen årligen, allenast efter 6:te Kornet på Tunnan, utgjör 11925 Tunnor skarp Säds afkastning.

Åkeren lägges hwart annat år i Träde. Det som årnas til Råg Plöijes 3 gångor: Första gången om Wåhren Walborgsmässo-tiden, eller, så snart Jorden efter Källoß-

ningen hunnit torkas; härpå Sladdas Åkeren, Wältas och Harfwas, samt Sommar-gödningen utköres och utbredes. Andra gången Plöijes Åkeren, Erichsmässo-tiden; Detta Plöijandet kallas Sneda Åkeren; Tredje gången förtfares med Plöjningen Olofsmässo-tiden. Utsädet förrättas wid Larsmässo.

Man har här ock årfarit det, at Åker-jorden som är wäl Gjödd, kan hwart år bära Frugt; En del har försökt, at hwart år så et och samma stycke: ena året med Räg, andra med Korn: sedan Kornet är afskurit, Plöijes detta Åkerstycket, och skier Rägsådden strax härpå; Man har funnit då, at Gjödningen som hwart annat år föres på dessa Jordstycken, ej är så kraftig första året som andra, hwarföre det skulle tyckas löna mödan, at hälldre så Åkeren hwart år, och tilräckeligen Gjöda den, än at låta den rätt då ligga i Träde, när den bäst kunde bära Frugt.

Dikningen skier altid om Wåhren, så länge Marken är lös och däfwig, efter Källoßningen.

Korn-landet Plöijes om Höften, efter Ärter, Rofwor och Lin. Ärt-landet likaledes; som här Gjödes om Höften, med Sommar-gjödning.

Åkrarna Gjödes här allmänt wäl; både med den Gjödring som efter Creatur faller, som ock med allehanda Myllor och Granris, som om Winteren drages til ansenlig myckenhet i Ladugårdarne.

Åtskilliga bruka, emellan Michaëli och All-Helgon redan, i Skogen samla Granris och Mässa i stora högar, som där lemnas at murkna, til des däraf blifwer en förträffelig Gjödning. Mullen som fins wid Byarna drages äfwen ut på Åkrarna, som ock allehanda Mylliga Jordtorfwor, där de finnas. Utaf mästa delen af Soknens Åkerbrukare, Fällas äfwen Boskapen Mattetiderna om Sommaren på Åkrarne, hwarefter Åkeren wäxer ganska frodigt. Anmärkt är, at den Gjödning

som

ſom om Sommaren blifwit utförd och ſtraxt nidplögder, gjör större nytta, án den ſom om Wintertiden utſläpas, och hwaraf Währ-ogret bortſköljer all Muſten.

Åker-redſkapen ſom här brukas, är Plog, kallas på Finſka Aura; Denne är lämpeligare i Åkerbruket, án de andre allmänt i Tawaſt-Land och Öſterbotn brukeliga Plogar, finnas ock til ſtructure mycket ſkilgd ifrån dem, hwarföre man af den ſamma här wil lemna en liten Afritning och kårt Beſkrifning:

Plogen drages af et par Oxar, eller en Häſt. Han ſer ſå ut, ſom Fig. 1. utwiſar; Wid G. är et hål och wid B. twänne Trä-kilar, igenom hwilkas ſtyttning Plogen kan ſtällas at gå djupare eller lägre i Jorden, och däreſter Oxarna hålla ſitt Huſwud högre eller lägre, under det de framdraga Plogen, hwarwid de äro fäſte wid A. När Plogen på detta ſättet är ſtäld, har ej Karlen ſedan widare beſwär, án at han ſtyr det Plogen ej faller omkull: Oxarne ſom draga den, weta nog gå rätt fram, ſamt går den ena af dem altid i den näſtförut körda Åker-fåran. En Gåſſe af 12 eller 13 års ålder, kommer nog tilrätta med Plöjandet, beſynnerligen wid Andra och Tredje Plögningen. Då Första gången Plöges, äro all Redſkapen ſom uti Fig. 1. ſes, uppå Plogen, ſamt wänder han då Tårfwen helt omkull, utan at bryta den ſamma, ſå långt ſom Åkerſtycket räcker.

Uti ſamma ſtick brukas denne Plog äfwen, då Nytt Land upodlas; Med Riſt-Plogen, Fig. 4. ſom kallas Wiuhka, kjöres dock Marken förut. Riſt-Järnet eller Wiuhka, brukas äfwen då, när Jorden är aldeles hård eller förmycket Gräswuxen, wid Första Plögningen om Währen, eller om Höſten, då Ärt- och Korn-Landen upkjöres. Wid Andra Plögningen tages Kuoti-Kauta, Riſt-Järnet, Fig. 2. aldeles bort af Plogen; äfwen ſå wid Tredje Plögningen.

Det bör man märka äfwen, at denna Kuoti-Kauta är

löſ,

lös, så at den kan wändas altid å ymse sidor om Plogen när Plögningen skjer, til hwilken ända uppå Plog-Billen, Fig. 5. som här kallas Wannas, finnes twänne hål, dit den spitsiga ändan fästes eller Järn-ändan; den öfre ändan af Rist-Järnet ligger emot sjelfwa Plog-foten, wid G. F. C. och lutar den icke emot Plog-skaftet, som i Ritningen är orätt aftryckt. N:o 3. i Figuren, utmärker Mull-fösan af Plogen.

Harfwen är Afritad Fig. 6; äger Träd-pinnar, gjorda utaf hård torr Björk. Sladden och Wälten äro lika med dem, som på andra Orter allmänt brukas.

At ändaſt med Plog kunna Rygga Åker-tegen, så at den ej behöfwer Diken: Det är en kunskap i Åkerbruket, som Swittis-boerne med förmån i många tider brukadt, och hos dem warit deras egit Fynd i Agriculturen. Med Plögningen börjas då altid midt uppå Åker-tegen, och ställes Mull-fösan så til, at Jord-kärfwen altid wändes up åt Tegen, och icke någon gång ut-åt eller åt bredden af den samma. Härigenom samlas Mullen under Plögningen lått midt på Åker-stycket, lika så wäl som med en Mull-Plog; Åker-tegen blifwer makligen kullrig och athållande emot Kanterne, så at, hwarken af förmycken Wåta eller Torka, Åkeren särdeles tager skada.

För öfrigit är tilgången med hela Åkerbruket här, lika som annorstädes, dock med den skillnad, at Swittis-boerne äro nogare och warsammare därutinnan, än andre; De äro upmärksamme, at alt skjer i en god ordning och i rättan tid, samt at ej Åkerbrukets Ans och Skjötsel må fota sig på en slump och blind lycka.

Åker och Äng Gjärdas allmänt, med brukligt Gjärdsel af Gran; De som kunna hafwa tilgång på En bruka ock Ensörar, de där äro mångdubbelt waraktigare.

Mästa Utsädet gjöres ständigt af Räg, hwilken lönar, som anmärkt blifwit, ifrån 6:te til 12:te Kornet; Bönderna

hafwa

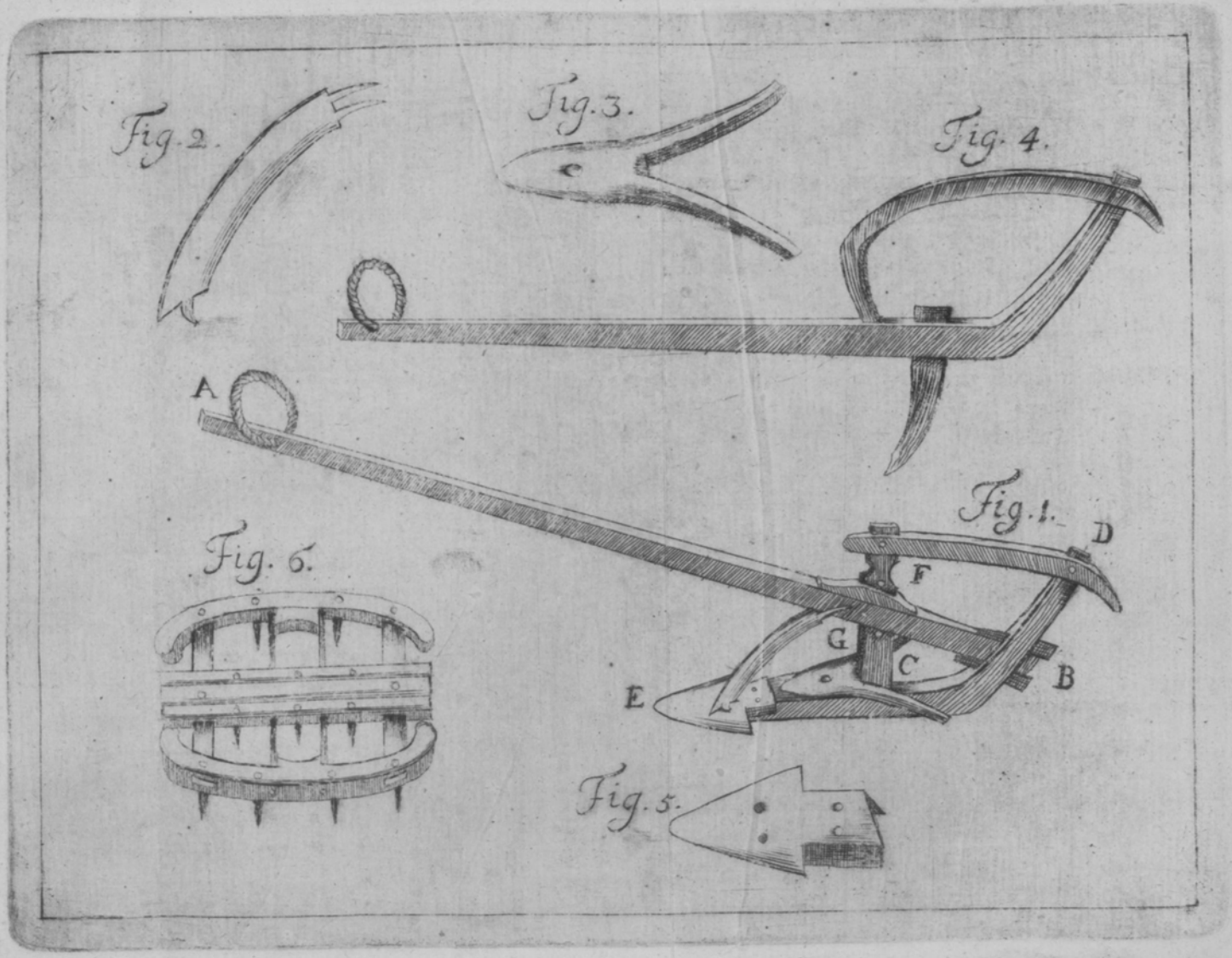
Fig. 2.
Fig. 3.
Fig. 4.
A
Fig. 1.
D
F
G
C
B
E
Fig. 6.
Fig. 5.

hafwa altid sitt Utsäde ifrån egen Hembygd; De så både med Gammal och Ny Säd, utan åtskillnad på annat, án, huru God, Strid och Mogen hwardera årets Spanmål warit. Nu warande Herr Probsten IDMAN, har låtit hämta sig Not-råg ifrån Tawast-Land, och dermed i några år besådt sin Åker, hwilket nog rögdt all trefnad.

Korn, 2-radigt, hwilket kallas på Finska: Gum-ricki; 4-radigt, Wesi-ähra: och 6-radigt, Kämysä; Af desse Kornslag utsås här allmänt, och det til ½-djedel emot Rågsädet. På de Åkerstycken, dåreft året förut wurit Ärter, Rofwor och Lin, som ock på nyß uptagne Åkerstycken och Gräslindor, utsås häldst Hafra och Korn.

Hwete utsås äfwen något litet, af största delen: dock ej Winter-hwete så mycket som Sommar-hwete; Det förra trifwes här ganska sällan.

Ärter brukas i denna Sokn mer, án allmänt i de Östre Orterna; Bönderna hafwa mäst af Grå, Bruna, och under tiden äfwen Hwita Ärter; Gröna Ärter brukas allenast af Ståndspersoner. Bönor brukas äfwen af några få; de trifwas ej uti annan Jord, án wäl Gjödd Lera.

Sädens Bärgning skjer här, som allmänt på andra Orter, med Hand-skjåror; Den bindes i små Band: lägges, alt derefter Säden är torr, i större och mindre Sädes-skylar, och drages i Rijor alt efter hand, som Folket hinna Tröska den samma. Tröskningen skjer af 4 Personer, hwilket går nog fort: så at 8 à 9 Laß Tröskas, högst innom 4 à 5 Timmars tid.

Swedjor brukas här ännu äfwen, af några Landtmän, hwarwid största båtnaden är endast ymnig Bärgning af Rofwor. Som desse brännas torraste tiden på Sommaren, så äro Skogs-eldar af dem nästan oundwikeliga följder, och lära denne Sokens treffamma Inbyggare sjelfwe efter hand, inskränka detta fasliga Skog-ödande Närings-sätt.

Ängs-skjötselen.

Ängar, och tilfälle dertil, hafwa alla här ganska ymnigt, så, at Ängs-skjötselen därigenom wanhäfdas. Inbillningen hos Wonden, at få det ena året så mycket Hö som det andra, af Ängarne, gjör, at han aldeles intet wårdar sig om dem. I wåta Somrar kunna Ängarna wära något, dock ej så frodigt, som då, när de rätt skulle ansas. I torra Somrar slår Hö-wäxten aldeles felt: til mästa delen äro Ängarne här äfwen ganska kringspridda, så at det mycket ock förhindrar deras wårdande.

Ängarne Bärgas på samma sätt som i öfre Orterne, och det med Lijor, både af Man- och Qwinkjön; Höet bäres uti Lador af et par Personer, med Bäror eller på Stänger som dertil blifwit giorde, och på Finska kallas Sapilat. Är Ängen sumpig, inbäres Höet med Widjor.

Mästa delen af Ängarna i denne Sokn, äro Kärr- och Wattu-Ängar, förutan det, i dem finnes i synnerhet Starr-wäxter, utgjör här ock Phalaris arundinacea, Trifolium paluſtre, Blå-tåtelen: Cynoſurus, Hund-exingen: Alopecurus, Äng-kaflen: och Arundo, Strand-rören, här et godt Boskaps-foder; och kunde desse alla, på de fläſta ſtällen förbättras, genom flitigt och tätt Dikande.

Den 20-åra ofreden har lagdt första grund til Ängarnes wanhäfd härstädes; Då blef Landet blottadt på Arbetare, hwarigenom Ängarne följakteligen ock wanskjöttes; Nu mera, sedan Folkstammen ökt sig, hafwa de dock ansenligen blifwit förbättrade; och är i stället för Kärr-Ängar, Härdwalls-Ängar mycket blifwit uprögde. Öfwer hufwud at säga, finnes här nu i Soknen, 40 à 50 Åmar Hö-wärt på hwart Mantal. I anseende dertil, at Ägorne äro widt ifrån Byarne aflägsne, räcker Hö-bärgningen gemenligen 6 Weckors tid. Man kan på et Mantal ibland tälja 30 à 40 Ängs-Lador, hwilket alt ej ringa fördelar Landtmans Dagswärken härstädes

wid

wid Ungs-skiötselen, och på wåra kårta Somrar lemnar honom ringa tid öfrig, til nya Ungs-upodlingar.

Som Hwittis Sokn består af 133 och ⅛:dels Mantal, och hwart Mantal kan äga 50 Åmar Hö; blifwer altså afkastningen af Hö-wärt och Ungarnas Bärgning i hela Soknen, 6681 och ¼:dels Åm Hö.

§. 9.

Om Boskaps-skiötselen.

Boskaps-skiötselen förmenes i fordna tider warit bättre wårdad af Hwittis-boerne, ån som nu. Orsaken, efter Allmogens föregifwande, skal wara Ungarnas mindre frugtsamhet, i desse tider; Den dyrhet, som i några år warit på Slagt, har förledt Allmogen at sälja sin Afwel, til det nogaste. Okunnoghet i Fånads-Sjukdomars igenkjännande och botande, samt allmån brist på sådane Gjärnings-mån, som wid dessa omständigheter kunde giöra nödig och nyttig handräckning. En årlig, här mäst gångbar Boskaps-sjuka, jämte Rof-djurens owanliga myckenhet, har förorsakadt stor åtgång på allehanda slags Boskap. Denne Boskaps-sjuka är beskrifwen, i Kongl. Swenska Wettenskaps-Academiens Handlingar, för År 1758, pag. 47, och anses för et Species af Letusa Linnæi, eller Sudore anglicana. Myrstacks-Lag med litet Salt uti, har man funnit wara det bästa Præservative härföre. Efter Allmogens berättelse, har denna gångbara Boskaps-sjuka först blifwit spord, förr Ryska infallet, 1713. Då torra och warma Somrar åro, wisår den sig mäst: och synes ej ringa denne Boskaps-sjuka årligen understödas, deraf, at på de flästa Mull-beten och Utmarker, antingen är brist på nödigt Watn, eller ej tilgång på annat, ån det, som i Kårr och Myror finnes. Oftare infinner sig denne Boskaps-

ſluka i de By-lag, där Mull-betet beſtår af Ler-jordmon, och är Lågländt, än där Backar och Högländta Orter äro. När Wåhr-floden är långſam, på de här warande ſå kallade Wattu-Ängar, hwilka på ymſe ſidor om Umeå Älfwen belägne äro, och hwarmedelſt Hö-wärten blifwer med Äſja och alle-handa Wattu-kräk, (ſom efter Flod-watnets aflopp dö och förrutna,) öfwerdragen: då är anmärkt, at Boſkapen gemen-ligen får, om den ſtillas med ſådant Hö, Ulſot och andra ſwåra krämpor, ſamt omſider aldeles tynar af.

Läke-bot häremot, är det, at de låta Boſkapen ſimma hwar dag, ſamt gjöra en Röra af Mäſk, Libſticka, Kräft- och Ägg-ſkal, hwilket gifwes åt Boſkapen två gångor i Wec-kan; detta föregifwes rögdt god wärkan.

Om Sommaren, hafwer här Boſkapen tämmeligen til-räckelig föda; Af Wall-hjon Betes de då i Willa Skogar. Lepot, eller Boſkaps Swiloſtällen, uppå ſmå upröjde Äl-ker-täppor i Willa Skogarne, brukas här äfwen allmänt.

Boſkapen födes här hela 7 Månader ime: hwarföre alla år, Fodret för Allmogen ej räcker til. Förutan Hö och Halm, brukas äfwen Löf til en ſtor myckenhet, at ſpiſa Bo-ſkapen med: ſamt om Wåhren, då nöden ſå tränger, brukas Aſp-bark för Kor, ſamt Gran-ris för Häſtar, blandad med Hafra; däraf de må wäl.

Af Häſtar härſtädes, äro wäl ſå öfwer 9 Qwarter hö-ga: men dock ſtadiga Dragare, ſamt ſe wäl ut; På deſſe har ej någon Farſot giordt här briſt.

Sedan Mjölke-kören Kalfwadt, födes de med Hö, Agnar, Roſ-blan och andra färkade Wäxter, hwilka med Hett Watn nötas; Detta ſkal ſtyrka dem, och bidraga mycket til Mjölkens ökning. Afſtaſtningen efter en Mjölke-ko, är härſtädes 1½ Liſp:d Smör; Oſt tilwärkas ock något af Bön-derna. Igenom det, at den förmycket Saltas, är den dock mäſt Mager och oſmaklig.

Orar

Oxar har hwar Bonde, och brukas allmänt til Kjörſlor, både Winter och Sommar; De förmögnare hafwa 4 à 5 par: mindre förmögna 3 à 4, och altid 2 par til det minſta. De draga par-tals, med Ok: och kan et par Oxar altid draga långt mera án en Häſt; I fall de tämdes med Rankor eller Sela, kunde en Oxe enſam gjöra näſtan lika ſtort gagn i Hem-kjörſlor, ſom en Häſt. Oxar brukas här, fram för andra Orter, och med större bequämlighet, emedan här ſällan och aldrig faller ſå djup Sniö, ſom annorſtädes. Oxar födas med Hö och Hackelſe, Kjörſle-tiderna: men andra tider, om Winteren, med Halm; ſällan med litet Hö.

Kalfwar födes Förſta Året med Hö: Andra Året få de nöija ſig máſt med Halm, och få ganſka ſällan ſe Hö; Detta bidrager mycket dertil, at deras Boſkap blifwer ſå liten til Wäxten.

Allmogen bruka en myckenhet af Får, hwilka äro nog ſmå; för Schäfferier äro de ánnu ej ſärdeles hugade; Det är en åtgjärd, ſom kommer ann på Ståndz-perſoner, och hwilka härſtädes áfwen lemnadt Allmogen godt efterdöme. Fåren ſpiſas med Hö, Löf, och under tiden med litet En-ris. Ullen af Finſka Får, anwändes af Qwinfolken ſjelf til Wallmar, ſamt Färgas på åtſkilligt ſätt, och brukas til Kläder.

Gjetter brukas allmänt, tämmeligen många, af hwar och en Hushållare härſtädes; de äro ganſka goda at Mjölka, Sommartiden, och blir af deras Mjölk goda Oſtar: ſamt kokad, giſwer den ej efter Ko-mjölken; Deſſe behöfwa minſt Föda: om de få Gär-tall, En-ris, ſamt då och då litet Löf och Hö, äro de nög treſſamma.

Hästar äro i Soknen, 740 ſt. Mjölke-kor 1954. Oxar 1254. Ung-nöt 1260. Kalfwar 560. Får 6300. Gjetter 2520. Deſſe gjöra tilhopa, 14588 Creatur, hwilka máſt i 7 Månaders tid, öfwer Winteren, med 6681 och ½-dels Åms Hö-wäxt (§. 8.) framfödas.

Swin, brukas af hwart Hushåll; De åro öfwer alt til Wårten, små: Födas måst med Draf, Miſsne och Tall-bark: och underhålles nu i Soknen, 1890 st. af deſsa Creatur.

Af Fjäder-fä, bruka Allmogen blott Höns. Ståndspersonerne bruka allmänt Gjäſs, Kalkoner och Ankor.

Affättningen af Bondens Ladu-gård, beſtår i Boſkap, och til en del Gjödda Orar, Smör, Talg, Fläſk och dylikt. Få Rå Hudar kan härifrån komma, til affalu til Köp-ſtaden, emedan i Soknen är en ſed öfwer alt, at Manfolken, och i ſynnerhet Bonde-drängarna ſkola gå med Stöflar. Kunde någon ſparſamhet häruti hafwa rum, torde wäl Garfwerierne få tilökning i ſin Rudimaterie; Men tör hända, ſaknaden af denne förmenta prydnad ock kunde förminſka hug, och betaga upmuntran för mången raſker Bonde-dräng, til flit och idoghet i Åkerbruk och andra deſs Syſslor.

Om den tilämnade Navigation, igenom Cumå Älf til Hafwet, ſkulle winna ſin wärkſtällighet, kunde affaſtningen ej allenaſt af Åkerbruk blifwa långt större, utan ock äfwen Ladugårds-wahror mera kunde affättas, ſom dock nu, för affättningens beſwärlighet och de därmed förenta hinder, ſtanna hemma hos Bonden.

§. 10.

Om Djur, Foglar, Fiſkar, och deras Fänge.

Wilda och Tama Djur, ſom i denna Sokn finnas, kunde wäl 31. ſärſkilgte ſlag namngifwas; widlyftigheten deraf påbjuder dock, at nu lemna ſådant o-omrördt. Om et och annat af dem, ſkal i kärthet allenaſt, några omſtändigheter anmärkas:

Urſus

Urſus Arctos; Af denne räknas här 3:ne ſlag, hwilka dock ſynes wara blotta Variationer, och ej diſtincta Species.

Slag-Björn, Swart til färgen, är ſtörſt; ſes och fångas ſällan. Ring-Björn, af Grå färg, med Hwit Rand, ſom näſtan går omkring hela Halſen; är den allmännaſte. Myr-Björn, til färgen Brun; är minſt. Deſſe twänne ſednare gjöra ſtörſta ſkadan, och taga mäſta Roſwet.

Björn fångas, ej på annat ſätt, än igenom Skjutande: antingen på Ludder eller i Lya.

Muſtela Martes; Mård, med Hwit eller Gul-brun Kjäk; Kallas här: Hapa-Mårå, Aſp-Mården; och hålles för et ſärſkilgt ſlag af den allmänna: är dock blott en Variation.

Muſtela Erminea, fångas ibland med Fällor; Swampar eller Möß, är det bäſta til Agn för dem; Muſtela Erminea, ſom är Tota nivea, absque caudæ apice nigro, och hwilken äfwen är mindre än den förre, kommer man någon gång äfwen öfwer; Djuret är här bekant, under namn af Kirpa; I brist af tilfälle, at få ſamla obſervationer om deß rätta utſeende, kan man ej än wiſt yttra ſig, om detta Djur är et diſtinct Species eller icke.

Mänk, Fenn. Tuhkuri. Detta är et allmänt bekant Djur i Björneborgs Län, nytt Species af Utter; knapt af någon Zoologe dock ännu ſedd eller beſkrifwen. Som jag haft tilfälle at fånga det ſamma, upſättes nu däröfwer, efter de upgifter ſom warit at tilgå, följande kårta Beſkrifning:

Lutra ore albo, plantis palmatis hirſutis, digitis ſubæqualibus.

Deſcript. Animal eſt amphibium.

Color corporis fulvo fuſcus.

Naſus prominens.

Forma totius capitis Lutram æmulatur, *Myxtaces* tamen ut in Fele, corpore concolores.

Aures latæ, ſubrotundæ, breves, ſupra oculos & ſuperiori maxillæ propius ſitæ. *Maxilla*

Maxilla ſuperior obtuſa, inferior magis gibba.

Dentes ſuperiores inciſores 6. paralleli, parvi, obtuſo acuti.

- - - *Canini* 2. maximi ſpatio remoti.

- - - *Molares ſuperiores* 3. æqvaliter a ſe diſtantes; I:mus ordine minimus; ultimus maximus.

- - - *Inciſores* inferiores 4. minimi obtuſi.

- - - *Canini* - - - 2. maximi cum inciſoriis paralleli.

- - - *Molares* - - - 4. primus perexiguus, deinde duo magnitudine æqvales, cuſpidati; ultimus ſerratus maximus.

Lingva longa, lævis, tecta papillis acutis mollibus.

Vertex capitis, Pilis fuſcentibus, albis qvibusdam intermixtis, unde pauliſper caneſcit.

Crura brevia.

Pedes 5. dactyli, anſerinorum inſtar membranis intercedentibus juncti; anteriores poſterioribus duplo breviores.

Digiti ſubæqvales, pollice paulo breviore.

Ungves cinereo albi, incurvi, concavi, acuminati, non retractabiles.

Calcaneum tuberculis tribus oblongis.

Venter flavo ſucesſcens.

Pili molles, omnes fulvo fuſci, exceptis iis qvi rictum oris, & partem ſuperiorem gutturis ambiunt; Pili longiores nigri ſunt, breviores flaveſcunt.

Cauda teres, paulatim in acumen tenuatur: veſtita Pilis fulvo nigris, longioribus qvam in reliqvo corpore.

Obſerv. non ſibilat lutræ inſtar, ſed clamorem edit, ut catellus, qvo convenire videtur cum lutra Braſilienſi. Victitat Piſcibus, Ranis, Dytiſcis & aliis Inſectis aqvaticis.

Cervus Elaphus, Hiort, Fenn. Peura. At Finnarnes Peura ej är Ren, utan Hiort, har man här fått anmärka af

af Djurets Horn, hwilka äro aldeles runda, teretes, och ej palmatæ; Desutom är detta Djur af 8 à 9 Qwarters högd, til hwilken storlek Ren sällan hinner. Renar finnas ibland, dock mycket sällan här i Skogarne; de kallas på Finska: Pårå. Älg och Hjort, berättas wara komne under förra Kriget, 1713 och 1721, til detta Land: dels ifrån Lif-land, dels ock ifrån Åland. De hafwa alstrat och ökt sig här ansenligen, så at för 10 à 12 år, man kunde på Måsarne här i Soknen räkna 20 à 30 Hjortar, i flocken; Af Wargars owanligt tiltagande myckenhet, har nu mera, dock så Skog som Tam-Boskapen, dageligen blifwit förminskad.

Af *Glires*, Gnagare, finnes här, Harar, Ikornar och Möss; Flygande Ikornar äro nog sällsynte.

Af Rof-djur, gjör Björnen och Wargen oerhörd skada. Igenom behörig undersökning i Soknen, har jag blifwit underrättad, at förledit år, förenämnde Rof-djur här i Soknen fallit til Rof och byte, 30 Hästar, 15 Oxar, 27 Kör, 25 Ung-nöt, 25 Kalfwar, 280 Får, 325 Gjetter, och 180 Swin. I några år är förlusten ännu större.

Foglar.

Af dem finnes til myckenhet, i synnerhet Sjö-fogel. Änder wistas här, til ansenlige flockar, som med sitt besök skada Korn-Åkrarne. 98. st. särskilgte Species af Tama och Willa Foglar, har man märkt här finnas.

Anas Cygnus, kallas här Jåutzen; *Anas Ferus*, Mättahanhi; *Anas Mollissima*, Meri-suorsa; *Anas Fusca*, Mustasuorsa; Alla desse wistas här, allenast några Weckor, Höst och Wåhr.

Mergus Serrator, wistas hela Sommaren öfwer.

Merganser, ses endast om Hösten, i stora flockar i Insjöarne; *Mergus Minutus*, kallas Hårna-suorsa.

Columbus Arcticus; Af denne föregifwes här ock finnes et

annat slag, som Finnarne kallar Liiku; den har fått namn efter sitt läte. Är Grå til färgen: lika stor, som den förenämnde; Bygger Bo wid läga Stränder, wärper 2:ne Ägg. Såsom anledning, at närmare undersöka härom, warder detta endast anmärkt.

Ardea Nigra, Fenn. Haikara, Mälkäkurki. Den Lärda Probsten och Kyrkjoherden härstädes, Herr Nils Idman, som i Natural-Historien äger insigt, och för denna Wettenskapen fattadt mycket nöije, han har haft tilfälle, at en gång jämnföra den Swarta Tranan med den Beskrifning, som öfwer *Ardea Nigra*, i Faun. Svec. N:o 135, finnes införd: men funnit denne som här wistas, wara ifrån den något olika. De kjänne-märken han i hast upsatt, äro följande:

Hufwud, Hals, Rygg, Wingar och Stjert, Swarta.
Bröstet och Buken, Hwit.
Näbwet och Fötterne, Hög-röda:
= = = dubbelt längre och tjockare, än på andra Tranor: men Stjerten mycket kårtare, än på dem:.
I storlek är denne mindre, än *Ardea Grus*.

Denna Swarta Tranan wistas i Måsar, och på denna Sokns flacka Ängar; Föder sig af Grodor och Wattu-Insecter, dem hon i Wattu-pussar och på Stränderne upsöker, samt springer efter; Är mycket Folkskygg. Wisar den sig när in til Byarna, är det tekn, til snart instundande Rägn. Af dessa Tranor ses sällan flera, än 1, 2 à 3, om Året. Wisa sig flera på en gång, anses det af Allmogen, för tekn til Miswäxt af mycken Wäta, hwarföre hon ock kallas Mälkäkurki. Om Wåhren, i slutet af April Månad, flytter denne Fogel sig hit, Söder-ifrån: och wistas här, til Augusti Månad. Af deras berättelse, som warit Fångna i Siberien, har man hördt, at sådane Swarte Tranor, som desse äro, skola där i Orten mycket finnas.

Tringa Pugnax, Fenn. Sari-kucko. Denne finnes här,

i Maji

i Maji och Junii Månader: men sedan intet. Hanarne hafwa långa Häng-fjädrar, på Halsen och Bröstet: de äro ock af flera Färgor, Hwita, Gula, Röda, några ock Mörk-bruna; Honorna äro alla enfärgade, och Grå. Då de hafwa sin Pare-tid, samla de sig på Stränderne, til 50 à 100:de i flocken; Hanarne yfwas med opspände Fjädrar, som Tuppar: samt slåss mediget.

Charadrius Apricarius, Svet. Alwar-grim, Fenn. Wilulindu, fins här tidigt om Wåren, så snart Marken blifwit bar: men allenast par Weckor; Öfwer Sommaren wistas denne Fogel i Skjåren, som Herr Præses, under sina Skjärgårds-reser, det anmärkt.

Tetrao Hybrida, Rackel-Hane, Fenn. Teri-Netto, är et Species af Orr-Hanens paring med Tjäder-Honan; ses mycket sällan.

Emberiza Nivalis, Fenn. Lumis-purwunen. Denne ses allmänt sitta i Trän; och håller sig i Skogar, då inga ställen på Marken än äro bara: eller, når det mycket Yrar, och stora Sniö-fall äro.

Fogel fångas här, dels med Skjutande, dels med Snaror och Fällor. Sådane Fogel-katfor brukas ock, som, i Herr Præsidis utgifne Physiske och Oeconomiske Beskrifning, om Satacunda Häraders Norra Del, pag. 69, finnes Afritad.

Fisken/

Som här fångas, är af åtskillig Art och storlek. 29. särskilgte Species kunde härifrån upnämnas. Gjäddor finnes ofta, til 1½ Lisp:ds Wigt. Lakar, til 15 à 18 M:kr. Gjös, af 1 Lisp:d. Och Åhl, af 9 à 10 M:kers Wigt.

Salmo Lavaretus, finnes i stora Cumå Älfwen; sällan i Låjma Å. Denna Fisk har i fordna tider, och än för 20 à 30 år tilbaka, blifwit i myckenhet fångad med Not, i denna Sokn: men nu mera fås nog litet, och sällan. Siken wäger gemenligen, 3 à 4 M:kr.

Salmo Albula, Fenn. Muiku, finnes i Sårijårfwi Insjö, och ſes ſällan i Låjma Å. Denna fångas ofta i Sårijårfwi, i Julii Månad, ymnigt: men andra tider intet.

Salmo Thymallus, Svet. Harr, Fenn. Harju, Hårneenfiſka, fångas ſällan i ſtora Älfwen: är af 2 til 3 M:kers Wigt.

Cyprinus Aſpius, Fenn. Seipi, finnes i ſtora Älfwen och Låjma Å: men fångas ſällan. Denna Fiſk har härintils här warit okjänd, in til des Herr Probſten IDMAN, efter Herr ARTEDI Ichthyologie, fått tilfälle at examinera den ſamma.

Cyprinus Griſlagine, Fenn. Turpa. Denne Fiſk har här i Landet, af en del, orätt blifwit kallad Karp. Herr Præſes har, för 1 år ſedan, haft tilfälle at examinera Fiſken, och funnit, at han är Stäm; Den finnes i ſtora Älfwen, och Åarne: men fångas ſällan. De ſtörſta wäga, 8 à 9 M:ker.

Cyprinus, Fenn. Warolainen. Denne Fiſk har man gjordt ſig hopp om, at den ſkulle wara något förut ej bekant Species. Til des man får tilfälle, at examinera flere individua deraf, utgifwer man henne nu endaſt för en Variation af Wimba. Twänne ſt. man af deſſe härtils haft tilfälle, at examinera; uppå dem har man funnit följande kjänne-märken:

Iris oculorum flava.
Cauda & pinnæ rufeſcentes.

Oſſicul. membr. branchioſteg.	3.
Pinna Dorſalis radiis	10.
- - Pectoral.	13 à 14.
- - Ventr.	8.
- - Ani	24.
- - Caudæ	25.

Herr Probſten IDMAN, ſom åfwen fått tilfälle, at examinera några ſt. af deſſa Fiſkar; han har i alt funnit den li-

ka

ka med det, som förommält är. Numerus radiorum in Pinnis, som af Ichthyologerne äro antagne, til det förnämsta kiänne-märke i detta genere, til at skilja Species, är, efter deß upgift dock något olika: så förmenar han sig räknadt, i

Pinna Dorsali	- -	radios - -	11 à 12.
- - Pectorali	-	- -	16, 17.
- - Ventrali	-	- -	9. -
- - Ani	-	- -	22, 26.
- - Caudæ	-	- -	22. -

Denne Fisk fångas, så i Cumå Älfwen, som i Insjöarne och Åarne härstädes. Den är til utwärtes skapnad, mera lik en liten Braxen-Panka, än Wimba. Radii 40, in Pinna Ani, som hos Warolainen altid saknas, förbjuda dock, at hålla henne för en Cyprinus Ballerus. Cyprinus Bjœrkna eller Farenus, kan, i anseende til Numerum Radiorum in Pinnis, som ock andra omständigheter, denna Fisk icke heller wara; Emellan Wimba och Cyprinus Brama, synes den wara en mellan-sort.

Cyprinus Aphya, Mudd; kallas här på Finska: Palkkala; Finnes, i stora Älfwen och Låjma Å: dock ej synnerligen ymnigt.

Ån fångas, efter Herr Probsten Idmans berättelse, i stora Älfwen, ånskjönt nog sällan, med Drag och Krok, en grof Fisk, något wäl lik Stäm och Asp: men däruti olik, at den har Maxillas dentatas, såsom Abboren och Gjösen; skal äfwen hafwa groft och mycket gleft liggande Fjäll. På många år, har man här nu ej fångat denna Fisk: den är sällsynt och rar.

Fiskerij, tyckes hafwa warit et af de allmännaste Närings-fång i detta Land, i äldre tider; Af Swittis-boer har Fiske blifwit idkadt, så wäl i In-sjöar, som i Salt-sjön och Hafwet, där de ock lemnat namn af denna Handtering, åt en

Fjärd, hwilken warit deras enskylta Fiske-watn, och än kallas: Swittis-bo Fjärd.

Efter en härstädes ryktbar fråsägen, förmenes, at Swittis-boer haft sina Fiske-lägen äfwen i Jkalis Sokn. Enligit, Lagman Henrich Claussons Dom af År 1455, och, en Härads-Dom af År 1477, hafwa de ock ägt rätt at Fiska i Pyhäjärfwi och Lolajärfwi Sjöar, belägne, den förra i Säkylä, och den sednare i Utmarken emellan Swittis, Cumä och Ulfsby Soknar. Så mycket Fiskeriet fordom warit idkadt, så mycket är det nu nedlagdt och försummat, dels, af orsak at Allmogen wid Åkerbruk och Boskaps-skötselen, såsom säkrare lönande, funnit bäst sin räkning: dels ock, at Folkbristen hindradt dem, at skjöta på en gång desse särskilgte Näringar, med tilbörlig drift och förmon.

Cauwatzä Capell-Boer hafwa, intil 50 år sedan, idkadt trägit Fiskerij i Särijärfwi och Purijärfwi Jn-sjöar: men under samma tid, har äfwen alltid brist på Föda warit hos dem allmän; Nu mera, sedan de lemnat Fiskeriet, och med flit skjött Åkerbruket, äro de wälmående: betala sina Utskylder, och hafwa tilräckelig Brödföda.

Sambu- och Keikiö-boerne hafwa tilförene, intil 20 à 30 år sedan, med båtnad Fiskat Sik, i den, dem nära förbi strykande stora Cumä Älfwen. Sedan bemälte Fisks upstigande, förmedelst många och långt utbygda Fisk-wärken, i Ulfsby och Cumä Soknar, samt, igenom Wattudragens upgrundande, wid Utfallet i Salt-sjön, blifwit hindrad, hafwa de dock, til större delen, nu mera nidlagdt detta Näringsfång: såsom ej lönande möda och kåstnad.

Keikiö-boerne hafwa likwäl än twänne Nötter i gång, wid Aetzä och Sellilä Byar.

När den omnämnde upgrundningen, wid Cumä Älfs Utfall til Hafwet, fordom flitigt blifwit upränsad af hela Allmogen, som både i Swittis och de Öfre Soknarne bodt, wid

ofwan-

ofwannämnde Cumå Älf, har mödan wid Fiskandet i den samma, blifwit ärsatt och rundeligare än nu; Skulle Bo-fisken, under Leke-tiden ej så mycket fångas, då många Millioner Lif derigenom wårdslöst utödes, kunde Fiske-fänget, med tiden, i denna Älf ock blifwa indrägtigare, än denne tiden.

Allmännaste Fisk-redskapen härstädes, äro Sik-Noten, Flöt-Noten, som kallas på Finska, Selkä-Nuotta; med denna Fiskas på Djupet. Spiller-Not brukas äfwen, af några; Wada, Strand-Not, har hwar Bonde: och, som denna brukas mycket tät, utödes därmed mästa Fisken. En försigtig Politie fordrar, at sådane borde wara aldeles förbudne: så äro i Frankrike wid Nivernois, alt Ljustrande inställdt; La ligne dormante, Lång-Ref: L' Epervier, Kast-Not: L' Echiqvier, Wada: Tremail composse de trois rangs de mailles, eller Nät med tredubbla Maskor, Grim-Nät: Cliqvet, med Flöte, som skrämer Fisken; Desse äro alle af denna försigtiga Regering, ifrån Fisk-redskapen utdömde.

Rößjor, Catzor, Mjerdor, Nät, af flere slag: Ständ-krokar, Pål-krokar, samt Lång-Ref, äro desutom här ock Fiske-redskap.

Gjäddan, tager hälst på Drag, Slant, och Krokar, samma tid i Månan hon Lekt: och mästendels altid efter långwarigt Rägn.

Braxen, Leker bland Tufwor, äfwen så Iden; Desse sednare äro ganska skygge. Små Norß, som Ståpp-nålar, fångas med Not i Cauwatza Capell-Gäld. Wid Keikiö Capell, uti Äetzä Färß, är wid Stranden et hål, eller så kallad Jätte-gryta, på Finska Pata, uti Bärget, som af Strömmen öfwerflödas: däruti fångas ibland, blott med en liten Fiske-håf, Faren, som här Finnarne kalla Tiura. 1756, war fånget i några Weckors tid, så ansenligit, at med en Fiske-håf, utur denne Grop upföstes, 4 Tunnor Fisk om dagen.

§. 11.

§. 11.

Om Inbyggarena; deras Mat, Dryck, Diaet, Hemseder och Sjukdomar.

Inbyggarena, äro endast Finska Språket mäktige. At Jättar och Resar här fordom haft Boningar: til en sådan tanke, synes §. 2. wäl gifwa någon anledning; Man anser billigt för wågsamt, at wilja sätta i twifwelsmål, det icke Finland, äfwen fordom ägt sina Gigantes: men, så tyckes dock en här bekant fråsägen án gifwa större skjäl til at tro, at desse omförmälte Jättar och Resar som bodt i Pyöllön-wuori, warit sannolikare Mißdådare, án Resar. Til at låta Mißgjärningar och Brått komma i glömska och under häfd, är sägen, at Folk, i Bärgs-klyftor och Gråttor, sig här i Skogarne dölgdt och uppehållit; Och, som wåre Äldste Lagar, ej annorlunda án i Romerska och Saxiska Lagarne äfwen finnes utnämndt, gifwa anledning at tro, det Mißgjärningar blifwit ibland begrepne under Häfd, tyckes denna mening nog wara sannolik.

Folkets Lefnad i Mat och Dryck, är här i Soknen, hwarken osnygg, eller fattig. Maten består i godt Rågbröd, Kjött, salt Strömming, Sik, Lax, Mjölk, Ost, och Smör; Kårskt och gammalt Kjött, anses för en Delice: som det dock nog är osundt, förtjenar detta rättelse. Dricat, i hwardags-Lag, är Mjöl-Spisöhl; Til Högtider, äro de försedde med Öhl: och mäst öfwer hela Sommaren, med Swag-dricka.

Diaten wid Spisningen, är något widlyftig; De äta, 5 gångor om dagen. Klockan 5, om Morgonen: kl. 9, kl. 12; Kl. 4, och kl. 9, om Aftonen. Äro bittida uppe om Mornarne:

ne: måst kl. 3; Taga Hwila kl. 10 om Qwällen. Under Arbetet finnes de idoga och trefne.

Inbyggarenas Klädnad, har i äldre tider endast bestådt i Hem-wäfnader; Förnötningen i Heldags-drägt, består nu af Kläden, Cattuner, Siden, Satin. Manfolken bruka, til en del, färgade Wallmars-Wästar. I hwardags-Lag, utgjör Ylle-wäf, Blaggarn, groft Lärft och Får-skinn, mästa Kläderne. 1867 Dal. Kopp:mt, eller, 105 Dal. på Person, som den Wittre, och i Oeconomiska Wettenskaper lystre, Herr Directeuren Ephr. Otto Runneberg, bewist, efter nogaste Förtekning åtgå, för Et Mantal i Österbotn och Laihela, kan altid äfwen til det ringaste anses, för en Bondes egen Förtäring och Förnötning, med deß Barn och Husfolk, uppå et Helt Mantal i denne Soknen.

Oseder i Soknen, äro här som annorstädes; 1:mo Bränwinets mißbruk: hwilket ock ej ringa blifwit understödt, af en så kallad årlig Bränwins-säd, af 15 à 20 Kappar, som en Bonde-dräng, af sin Husbonde här, tycker sig hafwa lika rättighet at utpåcka, som sjelfwa Lönen. 2:do Omätteligit Badande: så med späda Barn, som gammalt Folk. 3:tio En allmän sed hos Allmogen, at påstå all Barn-Christning i Kyrkjan, om Winter-kjölden wore huru sträng och skarp, som häldst. Detta är wäl mycket enligit Kyrkjo-Lagen: men, med all billig aktning och wördnad för den samma, understår man dock anmärka, detta wara skadeligit och äfwentyrligit, för nyß-födda späda Barn, och deras Hälsa. 4:to Yppighet i Gjästabod. Det som öker Gjästernas antal, på Allmogens Samqwäm och Gillen, är, at de räkna sin Slägt lång-wäga; Et Bröllop aflöper sällan med mindre, än, at Bonden hafwer 60, 80, eller 100:de Personer Budna Gjäster, hwilka, i 4 à 5 dagar, med all öfwerflödighet fägnas: besynnerligen i Dryck.

Wid Bröllop är desutom, den plägsed, at Bruden til-

delar en och hwar af Gjästerne, **Brude-gåfwor**: De bestå, i 4 à 5 Alnar Lärft och et par Strumpor: hwaremot Gjästerna hedra åter henne, med Genskjänker i Penningar; Bruden kan wäl härigenom få sig en liten Handpenning, ehuru Gåfworne sällan eller aldrig bliswa efter wärdet betalte: men Brudens Föräldrar, måste widkänna derföre dock nog dryga omkostningar: Bönderne kalla sina Döttrar därföre ock gemenligen, **Talon-häwittäjät**: det är, **Hemmans-ödare**. Detta kan, til någon del äga grund: ty oberäknadt, den affaknad Bonden har i sitt Hemmansbruk, igenom Döttrarnas egna Syslor, hwilka, alt ifrån 10 års Ålder, måst arbeta blott för egen räkning, at förskaffa sig **Brud-gåfwor**: så bliswer ock en Dotters bortgifte honom nog drygt, igenom denne plägsed, emedan då åtgår ofta, til det minsta

350 Alnar Lärft, à 1 Dal.	=	350.
70 par Strumpor, à 1 Dal. 16 Ör.	=	105.
Käst för 70 Personer, til det ringaste i 3 Dagar,		240.
Kopp:mt. Dal.		695.

När således en Bonde, blott af en mindre nödig och nyttig plägsed, utom hwad i Kläder och Dottrens Hemfölgd, uppgår, nödgas sätta til wid hwar Dotters Bröllop, 6 à 700:de Dal. Kopp:mt: och ofta långt öfwer; så kan ej annat hända, än at han häraf säkert, mera bliswer fattig án rik.

Sjukdomar, som mäst förspörjes här i Soknen, de äro,

1:mo *Febres*: mera **Hetsiga** án **Kalla**.

2:do *Inflammationer*, med och utan **Utslag**; Allmogen anser ofta desse, för en **smitta** af **Boskaps-Pest**.

3:tio **Håll** och **Styng**.

4:to **Swulnader**, eller *Cachexia* och **Wattu-sot**; på Finska, **Ajo-tauti**.

5:to *Malum Hypochondriacum*, eller **Mjält-sjuka**; af Allmogen kallad **Sydämmen-** eller **Siu-tauti**.

6:to **Lung-**

6:to **Lung-sot**; på Finska, **Sulku.**

7:mo *Epilepſie*; Fenn. **Langewainen-tauti**, eller **Meneſkelewäinen-tauti.**

De 3 förſta, torde förorſakas måſt af Bränwin och owarſamt tätt Badande, hos Allmogen. **Swulnad** och **Wattu-ſot**, lärer hämta anledningar til ſin närwaro deraf, at de fläſta Byar ligga mycket Lågländt i denna Soken, och på fugtiga ſtällen, ſamt, at Inbyggarena taga ſitt Watn måſt af Ler- och Gyttje-botniga Sjöar, Åar och Brunnar. Denna Sjukdom förſpörjes häldſt, hos Folk, ſom ej äro i ſtarkt och ſtändigt Arbete.

Fallande Soten, röjer ſig oftare hos Barn, än fullwuxit Folk; kan hafwa hos de förra, åtſkilliga och til en del än obekanta orſaker. Ofta är rönt, at denna Sjukdom hos dem, förorſakas af Maskar: och af deſſe äro då hos de fläſte, **Lumbrici** mera allmänna, än **Aſcarides.**

§. 12.

Om Inbyggarenas Slögder, Husbygnader och Handel.

Åker-redſkaperne, ſom äro nämnda uti §. 8. om **Åkerbruket**; **Åke-don**, ſå til Winter- ſom Sommar-tarfwor; **Husbonaden**, **Gårds-redſkapen**, **Kåril** och andra Wärktyg, ſom wid Hushåll behöfwes: deſſe gjöres måſtadelen, af Allmogen ſjelfwa.

Kalk brännes här, allenaſt af 2:ne By-lag: men **Tegel** ſlås af hwar Bonde, til egit Husbehof. På en kant i **Tauwatza** Capell, gjöres **Båtar** til affalu, för hela Soknens behof. För 10 à 12 år tilbaka, Slögdades här äfwen, til qvantite, utaf de här i Finland ſå kallade **Bark-ſlådor.** De ſåldes uppå allmänna Marknader, til 2 à 4 Dal. ſtycket;

Och, ſom en ſå ringa betalning ej lönte mödan, hafwa de nu mera öfwergifwit ſlikt Snickrande, och winlagdt ſig om Åkerbruk, Ång och Boſkaps-ſkjötſelen, ſom bättre bär ſig, och föder ſin Man.

Qwinno-ſyſlorne, Sommartiden, äro nåſtan lika med Manfolkets; Ganſka ſällan brukas de dock til Åker-plögning: utan, mera tilkommer dem, ſåſom en Enſak, at gräfwa up Diken uti Åker-gjärden. Wintertiden ſitta de mäſt ſtändigt i Hus, ſamt Spinna och Wäfwa: hwaruti de äro tämmeligen ſnälla.

I Smör-tilredningen, äro Bonde-Qwinfolken nog kunnige: men, i Oſt-tilwärkningen icke ſå förfarne. Fru Probſtinnan Tackou, en född Catharina Morin, förtjenar et utmärkt hederligit Minne, för det, i ſynnerhet i Pungalaitio, och äfwen til en del här i Soknen, hon införde och fortplantadt kunſkapen, om en rätt Oſt-tilwärkning. Ålands-Oſt, har ſitt goda wärde: och täflar ofta med mången Parmelan, om företrädet; Efter Fru Probſtinnans upgift och Beſkrifning, kan den göras dock ännu bättre.

At af en liten mängd Mjölk, tilwärka Oſt, är icke lämpeligit eller ofta lyckeligit. Mjölk bör ſamlas, åtminſtone til 15 à 18 Kannor: häraf kan man ſedan wara förſäkrad, om en 9 à 10 M:kers god Oſt.

Mjölken upwärmes, at den blifwer ljum-warm: och derpå inlägges ſtraxt Löpet.

Löpe, ſom tages af Fiſk- och Gjädd-Magor, har man funnit wara ſämre, än den, ſom tages af en wäl gjödd Kalf. Ju mera Kalfwen blifwit född med Mjölk, des bättre är Löpet; 2 Timmar innan Kalfwen ſlagtas, bör den få dricka Mjölk: den innehåller ſedan des bättre och ymnigare Löpe, ſamt beſtår Löpet endaſt, af en Yſtad Mjölk i Kalf-magen.

Oſt-löpet tages ifrån Kalf-magen, fälles i rent kallt Watn; Watnet ombytes flere reſor, til des Löpet blifwer wäl rent:

rent: det inlägges härpå, i en Hinna eller Bläsa; Litet Mjölk, Salt och rifwen Ost, inblandas: och förwaras således, til förefallande behof.

Innan Löpet sättes i Mjölken, bör det halft Dygn förut ställas uti rent Watn, til uplösning.

Kärillet, hwaruti Mjölken kokas til Ystning, bör wara öfwertäckt.

Sedan Mjölken första gången Ystadt sig, hwispas den sönder med en Hwisp: och härpå ställes til ny Ystning.

Osten öses härpå up i sjelfwa Formen, eller i et Säll, och, med upwärmd Ost-wasla tilmakas. Sidsta tilmakningen skjer med kallt Watn.

Salt lägges altid på ymse sidor om Osten: men aldrig in-uti.

Osten bör ej torkas i Sol-skjen, utan i Skugga: ju långsammare, des bättre.

Förän efter et år, hafwer Osten icke sin rätta angenäma smak.

Hus-bygnaden är nog öfwerflödig. Wid Gården finnes en Bak-stuga; hos en del desutom, äfwen en Främmand-stuga. Et Pörte, däruti de sjelfwe bo; Desse äro nog osnygga, häldst de än bruka Rök-ugnar i dem. En del hafwa dock, i dessa åren börjat bruka, rätt artiga Kakel-ugnar i sina Pörten, som äro inrättade med Kok-spis. De samma kunna äfwen nyttjas til Bak-ugn och Bad-ugnar: samt behålla desutan längt längre tid Wärman, än andra Ugnar; Rök-ugnen är Wälfder in-uti sjelfwa Muren, och fyld oswantil med små Stenar: hwaraf Wärman uti den, längre bibehålles. Desutom finnes af Bygnad, En Källare: En Bad-stuga: 6 Bodar, ofta med Loft eller Öfwer-bygnad: En Brunn: 3 à 4 Lider: Et Stall: 2 à 3 Få-hus: Et Får-hus: Et Swin-hus: 3 Foder-lador: 2, 3 à 4 Rie-rader; samt Hö-lador, 30, 40 à 50 stycken.

Til Handel, och Landtmanna-waltornes affättning, är denne Sokn wäl belägen. När Cuma Älf framdeles warder Navigabel, främjas begwämligheten med denne Sokns Producters affalu, ännu mångfaldt mera.

Ifrån Åbo Stapel-ſtad, är Hwittis Sokn aflägen, 8 à 10 Mil; Ifrån Sjö-ſtäderne, Björneborg 6: Raumo 7½; och Nyſtad, 10 Mil.

I Lauta-kylä eller Flotta-byn, är, för några tider tilbaka, af Höga Wederbördaude, en Kjöping- eller Up-ſtad föreſlagen; Ortens belägenhet tyckes nog Gynna en ſå Wärdig Inrättning.

Landtmanna-*Exporter*, til Affalu och Handel, äro här åtſkillige. Af Skogen kan ingen ting ſärdeles affättas: undantagandes, hwad af Maſte-träd och Bjelkar, något litet iblandt förytträs. Efterföljande Förteckning utwiſar, med hwilka Perſedlar Bonden hufwudſakeligen driſwer ſin Handel, och huru mycket af hwart ſlag, ifrån Et Mantal eller Et Helgårds-Hemman, årligen kan affättas:

Spannmål.

Räg, 20 Tunnor: dels malen til Mjöl, à 18 Dal.				
för Tunnan				360.
Malt, 4 Tunnor, à 18 Dal.				72.
Hafre-gryn, en half Tunna				21.
Hafra, 2 Tunnor, à 12 Dal.				24.
Ärter, en half Tunna				9.
Hwete, 5 Kappar				6.

Boſkap.

Oxe, 1 ſt. à				60.
2 Kor eller Ung-nöt, à 30 Dal.				60.
Bockar eller Gjetter, 2 ſt. à 8 Dal.				16.
Får, 2 ſt. à 4 Dal.				8.

Victua-

Victualier.

Smör, 4 Lis:pd, à 12 Dal.	⁄	⁄		48.
Fläsk, 6 Sidor, à 12 Dal.	⁄	⁄		72.

Wäfnad och Spännader.

Garn, 1 Lis:pd, à	⁄	⁄	⁄	40.
Ylle-wäf, 10 Aln.	⁄	⁄	⁄	12.
Lärft, 25 Aln.	⁄	⁄	⁄	25.

Diverſe Producter.

Sådane äro Ryor, ſom ofta ſäljes à 36 Dal. ſk. Färgade Sarſer, à 2 Dal. 16 Ör. Aln. Blaggarns-Wäf och något litet Näfwer, ſom föryttras til Städerne, och här utföres endaſt, til ⁄ ⁄ ⁄ 70.

903.

Alla deſſe Perſedlar, förſäljes dels i de förenämnde Städerne, dels ock uppå den Marknad, ſom årligen i Soknen hålles den 8. September, uti Kårkiakåſki By.

§. 13.

Om Folkrikheten och Befolkningen.

Folkrikheten i Soknen, därom kan man efter Kyrkjoböckren, för 65 år tilbaka, hafwa tämmelig kunſkap; Så är af dem at inſe, at, ifrån År 1685, til och med 1750, har här i Soknen bliſwit födde: Man-kön 2775 Perſoner, Qwin-kön 2869; Afgången igenom Döden, under ſamma tid på Folk, beſtiger ſig til 2010 Perſoner Man-kön, och 2488 Perſoner Qwin-kön; följakteligen hafwer tilwärten af Folk warit härſtädes, under hela deſſe 65 åren endaſt, 765 Perſoner Man-kön, och 381 Qwin-kön; tilſammans, 1146 Människior.

At Befolkningen under en ſå lång tid warit ſå ringa, dertil

dertil har warit åtskillige orsaker. 1710 Års Pest, den har här i Soknen, både efter det fråsägen och Hásda-handlingar utmárka, ej förorsakadt någon afgång på Folk; 1697 Års Hunger-år har mást utödt Folket: dels derigenom, at det gifwit anledning til utflyttningar: dels ock, at Folket af Hunger bliſwit döde. I Kyrkjo-boken ár upteknadt, at År 1697, mást af Hunger dödt och förſmáktadt, 666 Perſoner af Soknens egne Inbyggare, och 174 Utſokne Männiſkjor; tilſammans, 840 Perſoner. 2:do De andra 3:ne Hunger-åren, (§. 5.) hafwa wál ej warit ſá bedröfweliga; ſom Inwánarena dock i anſeende til dem, áfwen warit föranlátne at gripa til onaturlig Spis, ſáſom **Miſſne, Stamp** och **Bark**, har det mycket gifwit anledning til ſjuklighet, och underſtödt afgången på Folk. 3:tio Det lángwariga Kriget, ifrán 1713 til 1721, har blottadt Soknen på Folk. 1719, har efter Anmárkning i Kyrkjo-boken, ifrán denne Soken bliſwit med wáld bortförde, 90 Mans- och 12 Qwins-perſoner, til Ryſsland. 4:to I **Hetſig** *Feber* och **Rödſot**, har Åren 1740, 1742 och 1743, mycket Folk dödt.

I ſednare tider, har **Folkets tilwáxt** nu mera warit anſenligare, án förr. Márlagde Tabell-Wárkets Utdrag utwiſar detta.

Årtal.	Födde.		Döde.		Befolkningen.	
	Mankön.	Qwinkön.	Mankön.	Qwinkön.	Mankön.	Qwinkön.
1749.	47.	50.	23.	38.	24.	12.
1750.	52.	51.	47.	53.	5.	0.
1751.	48.	55.	26.	25.	22.	30.
1752.	45.	60.	37.	37.	8.	23.
1753.	69.	72.	22.	29.	47.	53.
1754.	68.	75.	56.	64.	12.	11.
1755.	53.	55.	52.	62.	1.	0.
1756.	73.	75.	35.	65.	37.	10.
1757.	59.	59.	24.	43.	35.	16.
1758.	70.	57.	33.	38.	37.	19.
	584.	609.	355.	454.	228.	174.

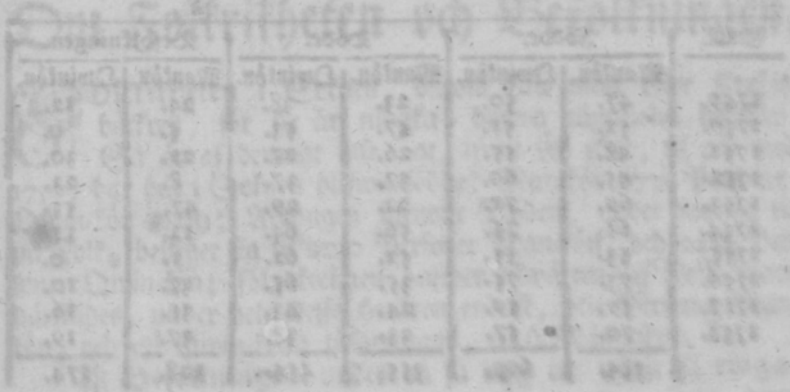

Af alt detta ſkönjes altſå, at uppå de ſednare 10 åren, har i Hwittis Sokn tilſammans bliſwit Födde, 1193 Perſoner: och döde under ſamma tid, 809. Folkſtammen har följakteligen under deſſe 10 År, ſedan för 1750 och 1755, 8 Perſoner bliſwit afdragne, hwilka öfwer de Föddas antal, det Året med Döden aflibit, bliſwit ökt med 384 Människor. Beſynnerligit och märkwärdigt är det, at under ſamma tid, 25 Perſoner Qwin-kön mera bliſwit Födde, än Man-kön: Dödligheten hos de förra har dock warit större, så at, faſt under 10 Års tid 25 Qwin-kön mera bliſwit Födde, har Befolkningen af Man-kön, i anſeende til Folkſtammens tilwäxt, icke des mindre efter wanligheten dock bliſwit större: och finnes af Man-kön, til 54 Perſoner wara mera tilökt, än Qwin-kön.

Antalet af hela Folkſtammen är nu i Hwittis Sokn, 3295 Människor.

Af werkeligit Tjenſte-folk, och Allmogens Barn öfwer 15 År, finnes i denne Sokn 859; Af Gjärnings-män, Knekte-huſtrur, och Arbetsförde Inhyſes-hjon, 272 Perſoner: ſå at den Arbetande Folkhopens antal bliſwer 1131 Hjon. Antal af Ståndsperſoner, Ålderſtegne, Bräcklige och Barn, utgjör et antal af 1788 Människor; följakteligen hafwer hwar Arbetsförd Perſon at Arbeta Bröd i Munnen, för nåſtan mera än en Perſon ſom icke Arbetar.

Hwad Folkets Frugtſamhet angår, förhåller den ſig efter de Wigdas antal, och deras Afwelſamhet. De Anmärkningar man haft tilfälle at göra i Hwittis, ſåſom en Upſokns Tabell-Wärk: och Kärpo Utkiärs-ſokn: ſamt Hummis, Pargas och Kimitto, ſåſom Inſkiärs-ſoknars Tabell-Wärk, finner man, at i fall et medel-tal för deſſe Soknar antages, på Födde och Wigde i de ſednare 10 Års tid, ſå förhålla ſig

	De Födde,			til de Wigde.
I Hwittis,	ſom 163.	=	til	= 41.
I Kärpo,	= 194.	=	=	= 42.

I Pargas,	"	129.	"	"	37.
I Nummis,	"	96.	"	"	26.
I Rimitto,	"	59.	"	"	17.

Följakteligen synes, i anseende til Afwelsamheten i Hwittis, belöpa sig wid paß 4 Barn på Hjone-laget, i 10 Års tid: samt i Kårpo något deröfwer; men i de öfriga Soknarne, under lika tid, endast 3 Barn på Hjone-laget.

Förhållandet af Dödligheten, så härstädes, som i anseende til förenämnde Skjär-soknar, den år, (om man antager et medel-tal på Folk-Nummeren och de Döde, på sednare 10 Års tid i desse Orter,) på sätt som följer:

	Döde,		til Folk-Nummeren.
I Hwittis,	" 96.	"	381.
Kårpo,	" 62.	"	373.
Pargas,	" 84.	"	311.
Nummis,	" 37.	"	152.
Rimitto,	" 63.	"	160.

Hwaraf följer altså, at i Hwittis, Pargas och Nummis, dör wid paß innom 10 Års tid hwar 4:de Människja, eller årligen hwar 40:de Person. I Kårpo år Dödligheten minst: och dör här ungefärligen innom 10 År, hwar 6:te, eller årligen hwar 60:de Människja. I Rimitto Sokn befinnes Dödligheten störst: så at innom 10 År här med Döden afgå, hwar annan, eller årligen hwar 20:de Människja; följakteligen har i denne Inskjärs-sokn Dödeligheten mäst warit, uppå de sednare 10 Åren, ifrån 1749, til och med 1758, större, än i de största Städer, så hos oß som på Utrikes Orter. Märkwärdigt är det, at i Kårpo Sokn, som ligger längst ut i Hafwet, utställd för Bläst, Stormar, och Hafwets Immor, är både Frugtbarheten störst, och Dödeligheten äfwen den minsta; Men Rimitto, som är en Inskjärs-sokn, upfyld med

Grun-

Grunda, Uplandade, Gyttjoge Inwikar, och hwareſt igenom årlig Hwaß-ſkjärning til Boſkaps-föder, en myckenhet Vegetabilier til Putrefaction främjes, ſamt, hwareſt Hafs- och Lands-luften träffa möte, är Dödeligheten, ſtörſt; Orten är ſjuklig och oſund för deß Inbyggare.

§. 14.

Politiſke Inrättningar.

EN del af deſſe äro redan omnämnde uti föregående §. 1, §. 4. och 11. De ſom ännu här komma at omförmälas, äro följande:

Barna-underwiſningen förrättes, til en del af Klockaren, dels ock af annat Folk, ſom kunna wäl läſa i Bok.

Sokne-fattige-Inrättningen är den, at Soknen är indeldt i wiſſa Rotar, mäſt 4 Mantal om en Fattig-rota. Ifrån Kyrkjan utlemnas årligen af Fattig-pengar, til gemenſam utdelning åt de Fattige, 300:de Dal. Kopp:mt. Af de Fattigas Beſparnings-medel finnes desutom i Kyrkjan, 1000:de Dal. Kopp:mt, ſåſom en orubbad Fond, ſom emot Intereſſe utlemnas, och tilgripes häraf icke något, förän wid ſwåra Mißwärt-år, och när dyr tid infaller i Landet, då jämte de omnämnde wanlige Fattige-penningar af denne Fond, Soknens Fattige hugnas med nödigt och rundeligit underſtöd. Emellan 50 à 60 Fattige och Uſlingar, underhålles på detta ſättet nu hederligen och wäl, i denne Soknen.

Med Tjenſte-folk är här wäl ſom annorſtädes, den ſtadga, ſom Lagen innehåller; En mindre warſam upſigt hos wederbörande, öfwer Inhyſningar, öker dock förutan annat mycket, briſten på nödigt Tjenſte-folk. Efter Herr Probſten IDMANS upgift finnes nu i Soknen, friſka Arbetsföre Inhyſningar, 22 Man-kön och 68 Qwin-kön: ſamt, 38 Man- och 136 Qwin-

kön, af hwilka största delen án kunde Arbeta för Föda och Kläder. Detta tyckes framdeles förtjena så mycket mera alfwarsam upsigt, som af §. 13. år at inse, at i hela denna Soknen ej finnes mera af Allmogens Barn och werkeligit Tjenste-folk, öfwer 15 År, án 859 Personer. Och, som Soknen består af 132 och ½:dels Mantal, belöper sig af dessa på hwart Mantal, 6 à 7 Arbetsföre Personer. Ju större antal Bonden äger af Arbetsföre Barn, på des fastare grunder fotar sig deß wälmåga.

Tjenste-folket är mycket dyrlegöt; Allmogen är, i anseende til Folkbristen, dock at ursäkta, om den i Arbetsfolks belöning öfwer Lag röijer någon frikostighet. En wäl Arbetsför Dräng gifwes mäst efter plägsed i årlig Städsel, 1 Riksdaler eller 2 Specie Dubbla Caroliner: 1 st. Wallmars-Räck, eller deremot swarande annan Klädes-persedel; 2 par Skor, 1 par Pjexor, 5 Alnar Lärft, 6 Alnar Blaggarns-Wäf; 2 M:ker Ull: 15 à 20 Kappar så kallad Bränwins-Säd: Korn- och Linland, til 6 à 8 Kappars Utsäde: 24 Dal. Kopp:mt i Lön; fria Crono-utskylder: samt 3 à 4 Weckors Tjenste-frihet om Året, och Mat under samma tid: så at en fullwuxen Drängs Städsel och Lön hos en Bonde årligen, til det ringaste bestiger sig til 100:de Dal. Kopp:mt.

I hela Soknen finnes 23 Rusthåld, som hwarje utgjöra en Ryttare; 97 och ⅞:dels Mantal äro Inroterade, at Utrusta 81 Soldater; Hwar 14:de af Man-könet är altså i Krigstjenst, eller, hwar 9:de Person af Manbare Karlar. De Legas af sina Rotar, efter det de blifwa Vacante; Den inrättning som är uti Österbotn, hwarefter Legan utgjöres af Äldsta Rotan, tyckes wara långt naturligare, begwämligare och lindrigare, án denne. By-ordningen är här ännu icke allmänt wedertagen.

Brand-stoden årlägges efter Mantal; Den bestiger sig ofta til 80 Dal. Kopp:mt på Mantalet. Orsaken til de mästa Eldswådor, är, näst Tjenste-folkets wårdslösa umgående med Eld, illa-bygde Rije-ugnar.

Salt-

Saltpetter-ſjuderie-Indelning, är i denne Sokn ännu ej inrättad; I detta ändamål ſkal det dock ſkje äfven här, ſåſom härmed i några andra Soknar af Björneborgs Län, redan blifvit af Herr Præſes, til Publici förmon gjord en berömlig början, efter Högloſl. Kongl. Krigs-Collegii Författning och Förordnande. I Kukonharja och Karhiniemi Byar, har för någon tid ſedan ſkjedt prof-Sjudningar, ſom warit nog indrägtige. Soknens Låglända läge på Ler-grund, tyckes dock ej låfwa alt för många tilfällen til Saltpetter-ſjudning, i denna Sokn.

Den, af Regements-Commiſſarien Herr JACOB FÅRSKÅL, här inrättade Saltpetter-Ladan, beſtår af 80 Alnars längd och 16 Alnars bredd; ſamt lårer innan kårt, däruti anſtållas prof-Sjudningar.

Af rörliga Mechaniſka Wärk, äro här i Soknen en mång-Bladig Såg-Qwarn, för några år ſedan anlagd, af nu warande Probſten Herr NILS IDMAN; Bräderna härutaf förſlas nid til Björneborg, och ſedan widare til Stapelſtäderne. Den ſamma går, öfwer hela Året.

Wattu-Qwarnar eller Sqwaltor finnes, 53 til antalet i Soknen; en del gå öfwer hela Året: en del, blott Höſt och Wåhr; De bäſta af dem, Mala 6 à 7 Tunnor om Dygnet.

Af Wåder-Qwarnar finnes en enda, anlagd wid Lieutenantens Boſtälle i Karhiniemi, til Husbehof, af Capitainen Herr JOHAN ODERT GRIPENBERG.

Tilfälle för Pappers-Brut ſom ock Oljo-Stamp, wore här ganſka fördelaktigt uti Ätzkå Fårtz; Den hyſer mycket rent och klart Watn: är belägen in wid ſtora Landswägen: och endaſt aflägen ifrån Tyrfwis Marknads-plats, Pawila, 1 Mil: och, ifrån denna Soknens Marknads-plats, Kårkiakåſki, 1 och ¼:dels Mil; hwilka Uphandlings-Orter woro nog begwämliga, at förſe deſſe förenämnde Wärk med Rudimaterie.

Fyrkantiga Kappar bruka Allmogen, at Måta med: som ock dels, mång-åriga Trä-betzmän; dels ock af de Nyare med långa Skaft, som gemenligen färdige och krönte kjöpes i från Åbo, til Victualie-och andra Producters Wägning.

Et Sokne-Magazin eller Förråds-Hus, blef här 1726 upråttadt, efter en Kongl. Commissions påyrkande. Denne anstalt har sedermera wunnit miſstroende hos Allmogen, och, genom wederbörandes efterlåtenhet förfallit, det Allmänna til största skada. Inråttningen häraf, är dock så mycket mera nödig, som af §. 13. år at inse, det igenom Miſswärt och medelst brist på Föda, Befolkningen härstädes lägges största hinder i wägen. Et sådant Förråds-hus, borde til det minsta wara så rymligt, at deruti kunde upläggas, 1:mo Utsådet för Soknen til halfwa Åkeren, af 993 och ¾:dels Tunnor Säd. 2:do 1 och ½ Tunna på hwar Person som fins i Soknen, til Föda, 4942 och ½ Tunna: tilsammans, 5936 och ¼:dels Tunna Säd, som et slikt Sokne-Magazin borde bestå af.

Hwad Wägarne angår, så äro de nog goda. De äro delte emellan Allmogen, efter Mantalen: och wid magt hållas årligen, af Et Mantal, til det minsta 120 Famnar Landswäg. Landswägen som går ifrån Österbotn, som ock ifrån sjelfwa Ryßland, genom Öfre Delen af Finland til Åbo, den löper midt igenom Soknen, där rinnande Åar, strömmande Fårsar, wackra Åkrar och Ängar, gifwa en Resande glada utsigter.

Ifrån Lautakylä By, går ifrån stora Landswägen en Afswäg til Björneborgs Stad, och en annan til Pungalaitio och Tawastehus Län. Sokne-wägarne äro mycket få, emedan Byarne äro belägne, mäst alle, ut-med desse förenämnde Landswägar. De äro ej allenast Rid-wägar, utan kan man ock färdas på dem med Kjärra, mäst til hwar By. 35 st. Broar finnes i Soknen, som tilsammans utgjöra 581 och ½ Famns längd. Af dessa äro de största, Slotta-bron i Lautakylä

takylä By, af 54 Famnars längd: och Kärkiakäski Bron, af 56 Famnar. Denne sednare är bygd på 6 Kistor: underhålles af flere Soknar; är sidst Wärderad til 3000:de Dal. Kopp:mt. Flotta-bron underhålles af Soknen sielf, och det nu derifrån afskilgde Pungalaitio Pastorat. Bygges hwart 7:de År altid Ny, och då kåstar den efter en öfwerenskommelse, 80 Tunnor Säd: samt en Stäck af hwart Hemman, som til det ringaste, à 1 Dal. för hwar Timmer-stäck, gjör 361 Daler; och för 80 Tunnor Säd, à 18 Dal. Tunnan, 1440 Daler; tisammans, 1801 Dal. Kopp:mt, som denne Bro, hwar 7 de År, kåstar denne Sokn.

Päst-gången blef först 1758, här, i November Månad, inrättad; Hela Soknen har deraf så mycket större beqwämlighet, som Landswägen stryker midt igenom Soknen, längs efter deß längsta sträckning.

Sokne-Marknaden hålles årligen, den 8. September, på Kärkiakäski Gjästgifware-gård; Den har tilförene städt på Kyrkio-backen, men blef, på framledne Herr Probsten Idmans begiäran och anförande, så wäl för Kyrkians säkerhet af Eldswåda, som andra olägenheter, därifrån, År 1738 flyttad, til Lauttakylä By. 1747, skiedde med denne Marknad widare flyttning, et litet stycke längre fram, til Kärkiakäski. På denna Marknaden säljes af Allmogen, mäst Boskap och Hästar: samt litet Smör, och andre slike Victualier.

Sokne-Betjeningen består af en Länsman, en Soknestrifware, en Bro- och en Skall-fogde.

Denne sidste Sokne-Betjent, gjör mycket ringa nytta: §. 10:de utmärker detta tydeligen; så ser man där, at af Hästar i Soknen, mäst årligen faller Rof-djuren til byte, 24 och $\frac{2}{7}$:delar: af Kor, 72 och $\frac{5}{7}$:delar: af Oxar, 83 och $\frac{3}{7}$:delar: af Ung-nöt, 50 och $\frac{2}{7}$:delar: af Kalfwar, 22 och $\frac{2}{7}$:delar: af Får, 22 och $\frac{1}{2}$ del: af Gjetter, 7 och $\frac{4}{7}$:delar: af Swin, 10 och $\frac{1}{2}$ del; At án närmare blifwa öfwertygad om den stora skada,

denne

denne Sokn af Rof-djur, och i brist af kunnig och fickelig Jägerie-Betjening, måste årligen widkännas, warder här nedanföre, i Penningar det utmärkt. Efter det i §. 10:de förut bewist blifwit, falla Rof-djuren til Rof, mäst årligen i denne Sokn:

Hästar,	30.	st.	à 60.	Dal.	st.	1800.
Kor,	27.	"	30.	"	"	810.
Oxar,	15.	"	48.	"	"	720.
Ung-nöt,	25.	"	20.	"	"	500.
Kalfwar,	25.	"	8.	"	"	200.
Får,	280.	"	5.	"	"	1400.
Gjetter,	325.	"	6.	"	"	1950.
Swin,	180.	"	6.	"	"	1080.
					Summa	8460.

Til desse 8460 Daler, som för Creaturen, efter et utsatt nog ringa pris, sig belöper, bör än tilläggas, den Soknen til last warande, onyttige Jägerie-Betjentens Lön, af 10 Tunnor Spannmål om Året, som beräknadt, allenast efter 18 Dal. för Tunnan, utgjör 180 Daler; följakteligen är årliga förlusten i denne Sokn, för en mindre lämpelig Policies åtgjärd med Rof-djurs utödande, 8640 Dal. Kopp:mt.

Sokne-Handtwärkare äro: 6 Smedar, 4 Skomakare, 4 Skräddare; 1 Linwäfware.

§. 15.

Cameral-Inrättningar.

En nyttig uplysning til Cammar-Wärkets förbättring wore at förmoda, om en redig och pålitelig Historie af Cameral-Inrättningarne, ifrån deras ursprung och förändringar, skulle wara at tilgå, så beklageligit är det, at nö-

dig

dig kunskap derom, nästan allmänt saknas. Saknaden häraf, den är mera betydande, än en mindre upmärksam eftertanka torde wid första påseendet finna det.

Äldsta tidernas Cameral-Författningar, de hafwa grundadt sig endast på Bewillningar och påtagne Taxeringar.

Accisen, som af Cameralisterne bewisas wara den allmännaste Utskylden, hos alla Nationer: den har härstädes ock warit af Landets Äldsta Gårder. För all Säd som blifwit Upmalen, har så af Frälsen som andre Hemman, Qwarntull blifwit årlagd. Igenom Beslut, af År 1625 och 1626, har denne Ränta nu mera blifwit förwandlad, til de så kallade Mantals-penningar, som af hwar Tjenstför Person betalas.

Jord-Räntan har i Äldre tider, efter särskilgdte grunder blifwit påsatt. Om Åkeren äfwen här i början, såsom i Swerige, warit fördeldt i wissa Pund-land, hwarefter 4 Tunne-land Åker-jord beräknades på Pundet, och derföre utgjordes 23 Ör. Silfw:mt Jord-Ränta, är obekant; Det wet man endast, at efter Skatt-ören Jord-Räntan blifwit uträknad: och har hwart Skatt-öre blifwit ansedt innehålla 24 Alnars bredd, i Åker-tegen. Johan Ottesons Refning har öfwergådt hela Björneborgs Län och denne Sokn, så wäl som andre Orter i Finland: hwarigenom Nya Mantal och Ny Skatt upkommit. Tilgången med denne Skattläggning har bestådt deruti, at i hwar Sokn, denne Man ihopkallat, sig til biträde, några wissa wälfrägdade, och om Soknens Ägor och annan beskaffenhet kunnige Män, efter hwilkas upgifter och dessas, samt hans gemensamma godtyckjo sedermera, hwart Hemman blifwit pålagdt Nya Mantal och Ny Skatt. Den Äldsta Jorde-boken, som i Höfdingedömets Cammarwärks-Handlingar förwares, är af År 1545. Såsom ingen allmän Landtmätare-Refning har i denne Sokn eller Björneborgs Län skjedt, så hafwa Hemmanen därstädes icke heller öfwer

alt på lika sätt, eller i proportion af sina Ägor, så aldeles noga kunnat Skattläggas; Dock finnes de wara Skattlagde efter den method, som wederbörande, efter omständigheterna, prófwat wara skäligast. Men i synnerhet finnes, uppå reducerade Kungs-gårdar, och en hoper igenom reduction Kronan tilfallne Hemman, de så kallade Methodiske Skattläggningar wara förrättade; Och, enär det kommer dertil, at den nu uti Finland warande Geographiska Commission hinner til denna Ortens nogaste Afmätning, så skal tiden utwisa, om denna Methodiska Skattläggning i sielfwa Wärket swarar emot sitt wälklingande Namn, eller icke.

Landtdaugs-Räntan; Denne på-lades af Konung GUSTAV ADOLPH, och Bewiljades af Ständerne, den 1 Julii, 1618. Förutan annat, består den i Persedlar af Oxe, Får, Gäs, Höns, Talg, Ägg och Halm, hwilka uträknade efter Krono-wärdiet, och sammanlagde til Jorde-boks-Räntan, utgjöra Et Helt Hemmans Ränta.

Boskaps-penningar; Desse hafwa upkommit under Drottning MARGARETHAS tid. Förmedelst 1620 Års Riksdags-Beslut, blef fastställdt, at Prästen, Länsman, och Kyrkjones Sexmän i hwar Sokn, skulle uptekna, alla deras som i Soknen bodde, Utsäde, Hästar, Boskap och andre Creatur; I grund hwaraf sedan årligen, hwar Skatte- eller Krono-Bonde samt Torpare betalte,

		Silfw:mt.
För hwar Häst,		8 Ör.
Stod,		4 Ör.
Fåla öfwer 3 År,		2 Ör.
Oxe,		8 Ör.
Tiur,		6 Ör.
Qwiga,		2 Ör.
Bock,		1½ Ör.

&c.

För

För hwart Tunne-lands Åker eller Swedje-lands Utsäde, = = 2 Dr. Silfw:mt.

1642, skiedde efter Ständernas öfwerenskommelse, at, i stället för denne upnämnde Boskaps-skatten, skulle, i anseende til des beswärliga Uptekning, och det underslef derwid föreläpp, årligen utgöras 2 Dal. Silfw:mt. 1650, befinnes förskoning wara bewiljad för Boskaps-skattens årläggande, til den derpå följande Riksdagen, då den åter blef införd. 1655, skiedde Förordnande, at 1 Dal. Silfw:mt af Frälsen, äfwen i Boskaps-penningar skulle årläggas. Wid denne författning, har til närwarande tid det förblifwit.

Hemman, med dryga och oproportionerliga Räntor; Af dem finnes, så här som annorstädes i Landet, nog många wedermälen. Ibland de förnämsta orsakerna härtil, lärer man få anse, 1:mo den omförmäldte, på gissning och höft fattade, JOHAN OTTESONS Refning och oriktiga Skattläggning. 2:do Den tiden Utlagorne på-lades, ej efter Hemmanens wärkeliga godhet, utan efter et påsatt wärde, af Hel och Half Bondes Jord, hafwa Bönderne sjelfwe, at wara säkre för Utskrifningar i Krigs-tider, åtagit sig högre Skatt, än emot Hemmanens Ägor och tilhörigheter swara kan. 3:tio En hoper af Adelens Gods och Frälsen, som af dem warit betungade med alt för dryga och oproportionerliga Räntor, redan förut, innan de igenom reduction tilfallit Kronan, af dem hafwa en del än behållit samma Ränta, som då. 4:to Alla Hemman, som fordom warit underslagne Kong JOHAN Den III:djes Stall-Stat wid Björneborg, de äro ännu betungade med alt för dryga Hö-Räntor; Det finnes härstädes Hemman, af knapt Et Mantal, hwilka årligen utgöra mäst 8 Åmars Hö-Ränta. At rätta olikheterne i Skatt, genom något närmare Räntornes jämnkande efter Hemmanens wärkeliga godhet, hafwa härtils förmedlingar endast blifwit före-

slagne, och brukade såsom botemedel. De hafwa uträttadt hwad de kunnat; Widlyftiga och kostsamme omgånger, innan de samma kunna winnas, hafwa dock mycket förringat deras nytta. Igenom en ordentelig Methodist Refning och Skattläggning, kunna desse olägenheter endast rättas och lindras. Wår uplyste tid lärer då ock finna, at Jordbruk och slike Näringar, minst böra betungas med Skatt. På Personliga Utgifter och Bewillningar, lära Cameral-Författningarne framdeles, med större lämpa kunna stöda sig.

Räntorne för hela Swittis Sokn, med underliggande Capeller, som innehåller 44 Skatte, 82 och $\frac{2}{4}$:dels Krono, och 5 och $\frac{1}{4}$:dels Frälse: de hafwa i ordinarie Utskylder bestigit, År 1756, tilsammans, til 4390 Dal. 15 Ör. Silfw:mt: samt i Spannmål, til 282 Tunnor och 25 Kappar.

Af-kortningen, An-ordningen och Krono-behållningen häraf, är som följer:

Afkortadt.

Et af Öde uptagit Hemman, som njuter Frihet någon tid, hwarföre Räntan afföres med = 9 Dal. 18 Ör. Silf:mt.
Under Ödesmål afkortas = = 5 och $\frac{1}{2}$ Kapp.

An-ordnadt /

Til Aflöning för Kongl. Maj:ts Lif-Dragone- samt Åbo- och Björneborgs Läns Infanterie-Regementerne, i Hemmans-Räntor, 3198 Dal. 18 Ör.
Lands-Staten i Höfdingedömet, sammaledes, = = = = 622 Dal. 7 Ör.
Clericiets Friheter, bestående uti et Nytt Capellans-Bohl, = = = 13 Dal. 24 Ör.
2:ne st. Gjästgifware, njuta af Skjutsfärds- och Dagswärks-penningar, = 12 Dal. =
2:ne Extraordinarie Päst-Bönder hafwa äfwen njutit 28 Dal. 18 Ör. hwilka Medel,

til

så vida de penningar, hvarmed de flässte personelle utgifter
och bevillningar skola förnöjas, måste af invånarena nödvän
digt ~~anten~~ skaffas, anten igenom jordbruk eller andra näringfång
så är klart att jordbruk och slike näringar därigenom blifva
värkel: skattlagde ehuru under ett särskilt rubrique
i följe hvaraf Cameral förfatningarne städja sig med storre
lempa på jordbruk och andra näringar, helst som det
tyckes desutom vara billigt at ~~n~~ de beläggas med skatt
framför löningar och dylikt, emedan deras idkare hafva
större båtnäd af dem än en ~~löningsha~~ Ambetsman
staf sin penninge lön. Så cameral förfatningarne
bora så mycket mer så ut på jordbrukets och näringars
beskattning, som de revenurer, hvilka af dem flyta
äro vissare och ei så många hinder och förändringar
underkaste, som de hvilka vinnas igenom personelle
utgifter och ~~belöning~~ bevillningar, hvilka i anseende
til deras början formodel: hafva sitt ~~afseende~~ uprin
nelse af extraordinarie Rikstarfvor. vid hvilka til,
fallen ~~de a~~ de invånarena ock ~~förnöjd~~ med nöje skulle
kunna åtaga sig dem. Och i följe häraf ser ing
intet, hvarföre Cameral förfatningar framdeles torde
kunna städja sig med storre lampa på personlige utgif
ter och bevillningar.

til den nyligen bewiljade Ordinarie Påstgångens Inrättning, hädanefter, tils widare komma at anwändas, = = = 28 Dal. 18 Ör.

3884 Dal. 21 Ör.

An-ordnadt af Spannmål/

Kyrkjoherdens Tertial, = = 88 T:nor 13 Kapp.
Kyrkjors Win-säd, = = 25 T:n. 7 Kapp.
Barnhusets Fyratijonde Tunnor, efter Indelning, = = = 40 T:n. 2 Kapp.
Probste-Tunnan, = = = 1 Tunna.
Åbo och Björneborgs Läners Infanterie-Regementer åtnjuta, = = = 90 T:n. 29 Kapp.
Rusthålls-Stommarnes Qwarn-tull, aföres äfwen med = = = 4 T:n. 12¾ Kapp.

250 Tunnor 3¾ Kapp.

Kronan behållit/

I Penningar, = = = 4390 Dal. 15 Ör.
Af Spannmål, = = 32 Tunn. 15¾ Kapp.

Extraordinarie Utlagorne af denna Sokn, hafwa samma år, efter Mantals- och Taxerings-Längder blifwit antecknade och utbetalte, til en summa af 1509 Dal. 31 Ör. S:mt; följakteligen bestiger sig wid paß hela Söknens årliga Utskylder, til 5600 Dal. och 14 Ör. Sifw:mt, i Penningar: samt i Spannmål, 282 Tunnor och 25 Kappar.

I Utgifter för Et Helt Mantal, åtgår härstädes:

1:mo Til Kronan, i reele och Personlige Afgifter, med Tionden uträknadt: med Förhögning efter Ortens Marcke-gång, = = Kopp:mt. 332 Dal.

2:do Til andre: såsom Clericiet, Lagman- och Häradshöfdinge-Kappar, Collecter, Brand-stod: Soldaten, Sokne-skrifwaren, Bro- och Skall-fogde: Djekne-penningar, Provincial-Doctoren, ꝛc. = = = 108 Dal.

Och, som desse Utgifter höra det Allmänna til: altså utgjör Bonden til Allmänna Behof, = = = = = 440 Dal.

3:tio Til enskyldte behof, betalar Bonden årligen åt andra: såsom til Borgaren i Staden, för 1 Tunna Salt = = 24 Dal.
1 Tunna Strömming, = = 30 Dal.
½ Tunna Sik, = = 36 Dal.
½ Lisp:d Tobak, = = 16 Dal.
2 Lisp:d Järn, = = 10 Dal.
Fabrique-Wahror, för = = 50 Dal.
166 Dal.

3 Lege-hjons Städsel och Lön, à 60 Dal. utföres = = = 180 Dal.
346 Dal.

Följakteligen blifwer hela Summan af Et Mantals årliga Utgifter, på denne Orten, 786 Dal.

Årliga förhållandet, af Inkomster och Utgifter i Penningar, på Et Mantal, igenfinnes härstädes, när man efterfinnar, at Wärdet för Landtmanna-Handels-Exporter bestiger sig til 903 Dal. Kopp:mt, (§. 12.); Utgifterne för Et År, åro i Penningar åter, 786 Dal. Kopp:mt; Följakteligen blifwer Bondens årliga behållning, af Et Helt Mantals-Hemman, 117 Dal. Kopp:mt. At Bonden wärkeligen ej är i Under-balance med sin Hushållning härstädes, det utmärker

mäcker nog Allmogens allmänna skjäliga välmägo, i hela denne Socken. I fall icke Hemmanen lida deß större obotelig skada, af wädelga Elbswädor och ödande Bestapp-sjuker, samt andre slike olycker, bär sig alltid här Bondens wälmägo: och kan han af desse olycks-händelser uprätta sig, samt icke begrinder ock betala sin Skatt och Skuld.

Ärliga Wärdet af Et Helt Mantals Afkastning, i Persedlar och Penningar, samt, huru mycket detaf tilfaller Kronan, Allmänna Behofwen, Gräderne och andre Bärom wil man, efter den method Herr Directeuren Rennerberg uppsitt, til efterjon wid Socknes-beskrifningar, göra sölande uträkning:

Rär, til 786 Dal. Kopp:mt, som är Et Helt Mantals ärliga Utgifter i Penningar, tillägges det, som Bonden på Et Ur med sitt Hushåll sjelf Förtär, 1867 Dal. Kopp:mt, (§. 11) ilkommer detaf Summan, på ärliga Afkastningen och Inbrägten af Et Mantal, som altså härstädes blifwer, 2653 Dal. Kopp:mt.

Om denne Afkastnings-Summan, 2653 Dal. delas med 332 Dal. (N:o 1.), så besinnes, at Bonden, på Et Mantal här i Gretteria, Skattar til Kronan, wid pass 8 delen af all sin Inkomst.

Om 2653 Dal. delas med 440 Dal. (N:o 2.), röjer det sig, at han til Allmänna Behof delar med sig, något mer än 6:te Parten.

Om 2653 Dal. delas med 786 Dal. (N:o 3.), som utmärker dess ärliga Utgift, tillsammans är andra, blifwer man ännu mer, at något mer än 3:dje delen, af Et Helt Mantals-Hemmans ärliga Inkomster, åtgår til andra.

Jämnföres 903 Dal. (§. 12.), (som är Wärdet af Et Mantals ärliga Handels-Exporter,) med 2653 Dal. finner man, at inemot 3:dje delen af Mantalers Inkomster, inskrifter til

märker nog Allmogens allmänna skjäliga wälmägo, i hela denne Sokn. I fall icke Hemmanen lida deß större obotelig skada, af wådeliga Eldswådor och ödande Boskaps-sjukor, samt andre slike olyckor, bär sig altid här Bondens wälmägo: och kan han af desse olycks-händelser uprätta sig, samt icke deß mindre ock betala sin Skatt och Skuld.

Årliga Wärdet af Ett Helt Mantals Afkastning, i Perseðlar och Penningar, samt, huru mycket deraf tilfaller Kronan, Allmänna Behofwen, Städerne och andre: därom wil man, efter den method Herr Directeuren RUNNEBERG upgifwit, til eftersyn wid Sokne-beskrifningar, göra följande uträkning:

När, til 786 Dal. Kopp:mt, som är Ett Helt Mantals årliga Utgifter i Penningar, tillägges det, som Bonden på Ett År med sitt Hushåll sielf förtär, 1867 Dal. Kopp:mt, (§. 11.) upkommer deraf Summan, på årliga Afkastningen och Indrägten af Ett Mantal, som altså härstädes blifwer, 2653 Dal. Kopp:mt.

Om denne Afkastnings-Summan, 2653 Dal. delas med 332 Dal. (N:o 1.), så befinnes, at Bonden, på Ett Mantal här i Swittis, Skattar til Kronan, wid paß 8 delen af all sin Inkomst.

Om 2653 Dal. delas med 440 Dal. (N:o 2.), röijer det sig, at han til Allmänna Behof delar med sig, något mer än 6:te Parten.

Om 2653 Dal. delas med 786 Dal. (N:o 3.), som utmärker deß årliga Utgift, tilsammans åt andra, blifwer man öfwertygad, at något mer än 3:dje delen, af Ett Helt Mantals-Hemmans årliga Inkomster, åtgår til andra.

Jämnföres 903 Dal. (§. 12.), (som är Wärdet af Et Mantals årliga Handels-Exporter,) med 2653 Dal. finner man, at in-emot 3:dje delen af Mantalets Inkomster, inflyter

til

til Städerne, ſom är en nog anſeenlig Fond til Rörelſen, allenaſt Landet wore mera Folkrikt än det är.

Af Et Mantal härſtädes, kan deß Krono-Wärde, Allmänna Wärde, *Politiſke* Wärde, och *Prætium Camerale*, i följd häraf, på följande ſätt ock finnas: Man antager 332 Dal. ſom är Summan af årliga Utgifterne til Kronan, ſåſom en Ränta, à 6 Pro-Cent; följakteligen ſtiger Et Mantal i Krono-Wärde härſtädes, til et Capital, af litet mer än 5532 Dal. Kopp:mt.

Om, på ſamma ſätt 440 Dal. (N:o 2.), anſes, warder Et Mantals Allmänna Wärde, 7332 Dal. Kopp:mt.

Om åter, 786 Dal. (N:o 3.) anſes, ſåſom et årligit Intereſſe, upkommer häraf, Et Mantals Politiſke Wärde i Hwittis Sokn, til et Capital, af litet mera än 13100 Dal. Kopp:mt.

Om 2653 Dal. (ſom är Hela Mantalets årliga Afkaſtning,) antages, upwäxer hela Wärdet eller Prætium Camerale, på Et Helt Mantal, til 44216 Dal. 21 Ör. Kopp:mt.

Hwittis Sokn beſtår af 132 Mantal, (§§. 8, och 14.), beſtiger ſig altſå, i följd af deſſe anförde Upgifter, hela Hwittis Sokns Krono- eller *regale* Wärde, til 730224 Dal. Kopp:mt.

Deß Allmänna Wärde, til 967824 Dal. Politiſke Wärdet, til 1,729200:de Dal. Och Soknens hela Wärde, eller Prætium Camerale, til 5,836512 Dal. Kopp:mt.

ÄNDE.

A. G. Å.

Til Herr AUCTOREN.

Här som Din Foster-bygd, Min Bror Du här Beskrifwer,
Til ymnig fägnad jag uti mitt inre rör's:
Af Wett och Dygd dermed, et allmänt prof Du gifwer,
Upå Parnassen ren, Ditt låf-ord härom hör's.
Din Hem-bygd hedrar Du, deß Hushålls-brister wisar;
Din Nit, om Landets Wäl, man altså billigt prisar.

✡ ✡ ✡

Lef altid nögd och säll, til Dina Wänners fägnad:
Inskjörda ymnig Fruat, af nidlagd möda, flit;
Din Dygd af Himlens Näd, ståds åge skydd och hägnad:
Dig Lyckan följe ståds, för Din Wälmening, Nit;
Din Ungdoms-blomma må, Dig mogna Frugter bära,
Med ymnigt Nöijen Dig, på Ålderdomen nära!

S. A. SALOVIUS.

Til Herr AUCTOREN.

Min Herre!

Hushålls-Wettenskapen förnöijer och gagnar sine Idkare, på mångfaldt sätt; ty hon lemnar en behagelig Anledning, at inse en Allwis Skapares dråpeliga inrättning i Naturen: och ur hennes gjömmor hämtas Ämnen, til timmelig wälmägo och beqwämlighet.

Såsom detta, utan gensagu, af hwarje förnuftig medgifwes; så länder det Wettenskapen ock til, et märkeligit beröm.

Men at anwända kunskap i Hushållningen, til befrämjande af Allmänt bästa, det är en åtgärd, som hedrar sin Upphofsman, och gjör honom wärdig allas kärlek och tack.

Wår Nådigste Öfwerhet är mon om Fäderneslandets Upkomst, och försummar icke de Medel, som leda til et så priswärdt Ändamål. Den anser Allmänhetens Wälgång för Sin egen. Den åstundar at kjänna Landet til Rymd och Lynne: til Brister och Fördelar, både i Naturen och Konsten. Den wil utrota de fel, som på hwarje Ort begås: och göra nyttiga Fynder allmänna. Den wil bringa wår Hushållning til all möjelig högd och fullkomlighet.

Den är altså ock en Wärdig Medlem i Samhället, som efter sina omständigheter, gjör biträde, wid dessa hälsosamma affigter.

Tillåt, Min Herre, at jag offenteligen räknar Eder bland dessas antal. Jag är Eder Wän; men fruktar ej, at derföre skyllas för mindre owäldughet.

Närwarande wackra Arbete, är et prof af Edart sunda Tanke-sätt, och en följd af Eder Hug at tjena Fäderneslandet. Jag äger en kjänbar tägnad, öfwer Eder wundna förkofran i Bok-wett: och önskar en Wärdig belöning, för Eder Dygd och Eder Lärdom. Lef wäl!

ISRAEL GRUNDSTRÖM.